

ПРЕТПЛАТА
на годину
20 динара
(круна) а на
 $\frac{1}{2}$ и $\frac{1}{4}$ год.,
пола и четврт
те суме.

ЗВЕЗДА

ИЗЛАЗИ
два пута,
10. и 25.
у месецу

Уредништво
Васина ул. 4.

Власник
Павло Маричковић

Свеска 2.
БЕОГРАД 25. ЈАНУАРА 1912.

Уредник
Бранислав Ћ. Нушић

Ст. Петров-Бешевић

STELLA NUOVA

Лежб сам, а неки испотајни пламен
Распалио ми груди, срце, чело,
А једна мисб, кб зажарен камен,
Кад се из гротла побеснела вулкана
Завитла у зрак — севну —
И неста мрак....
Још полубудан и свестан мутне јаве,
И туге моје што ранице сеје,
Јасно сам чуо како хује вали,
И врисак људски, као да се даве, —
И неког, што се кроз ту хуку смеје...
О не; та то је варка била!
Зар небо, анђели, ил' можда Бог?
Не! Јер то би грозна шала била,
Да Он с весељем шире своја крила
Над бурне воде где се топе људи...
И с ове мисли преледише се груди;
Не! — милостив је Бог!
Доброте веће нема преко неба.
Утеха ту је сваком људском болу —
И ово тврдо веровати треба —
Верујмо дакле...
Готовим новцем платили смо школу!
Сањарим тако, ноћ крај мене клизи,
А ја је гледам где у црној ризи,
Уз леден осмех показује прстом,
На нову слику украшену крстом,

На неку масу облика округла...
Лепо — но, то је Земљина нам кугла,
А екватор је ваљда крста знак.
Сећам се добро, док сам био ђак,
Учио сам тај трбушати облик њен;
А сада гледам кроз тај полумрак,
Где на њој јаше човек страшило,
Велик кó титан, грозно велики.
Нос му је кукаст — ноге здепасте,
И смешно криве. Стиснуо их чврсто;
Па мислиш сад ће земљу здробити,
А из ње крв ће црна пробити...
И гледам даље, гледам даље тако,
У очи гледам чудовишта тога;
А у њима се ужагрио пакó,
Што знаде само за свог једног Бога,
За јединог Бога — новац!
Не чујем гласа можда због даљине;
Ал' знам да Земља испод њега стење
И заробљена у том стиску плаче;
А он се смешка, све је стеже јаче,
И све се више на плећи јој пење.
На једном гле! — ваљда од тог стиска,
Кану из Земље велика, страшна кап,
И рушећи се у бездане сфере,
Праћена гласом очајнога вриска,
Засја у жаркој боји од рубина;
А глас се зачу из страшних дубина:
„Нова сам Звезда! и ни Вечност сама
У стању није више да ме смрви. —
Голема кап је следила се ево
У грдан кристал од суза и крви“!
То рече и чудо збй се у том часу;
Затутња Земља као да се рјасу.
Милијун руку поникоше из ње,
И страшном снагом зграбише јахача,
Свукоше доле и у час га нест.
А Земља поче да се страшно врти;
Несвесно врти, потреса и пўши —
Облаци дима покрили је целу,
А око ње се васелена руши...
У хаосу је огрезнуло све;
У дивљој игри бесне провале...
Необузвано тутњала је Земља,

Ослобођена од свег што је стéза;
А у тој бури орила се једна,
Нескладна, грозна, страшна — марсељеза.

М. М. Усноковић

АНИЧИН САН

Тога јутра Аница се рано пробудила и више није могла заспати. Сан, који је уснила, врзао јој се по памети непрестано. Заман се она трудила да на њега не мисли и да поново заспи у својој белој девојачкој постељи. Сlike сна јављале су се стално пред њом, обузимале је против њене воље, као искушење, и девојка би се стресла од неке слатке језе која би је подухватила целу, од врхова прстију па све до чела и главе.

Сањала је да јој је била свадба. Удавала се за Љубишу, с којим је преживела банални ђачки роман... роман од кога не остаје ништа осем неколико згужваних ружа, пожутеле хартије и сећања на какву игранку.

Отегла се свадбена поворка. Два дечка напред носили свеће. Љубиша јој прилазио по каткад, шапутао јој нешто поверљиво и гледао ју, својим малим, плавим очима, дуго, нетремице. Они остали сами, у некој башти. Њу обузимао стид и жеља нека да је нестане, да се истопи као грудa снега. И као у романтичним драмама, Љубиша клекао пред њу, загрлио ју је око паса, и притиснуо своју главу на њене груди, на тело.

Она је осетила овај загрљај као жив. Глава јој се губила. У ушима јој зујала нека блага музика, неки отегнути тонови који опијају. Плаве и модре пантликe њихале се пред њом и око ње, а у уста јој навирало једно слатко пиће, као грех.

И Аница поново задрхта.

Она узбаци руком један прамен косе што јој је падао на чело, и јекну болно:

— Шта је ово мени? Мени не требају ове ствари. Ја се гнушам тога сна.

Девојка се уједе за усну.

Крв осоли њену пљувачку.

Она навуче покривач до уста, окрену се на другу страну, затвори очи и покуша да поново заспи, као дотле, брзо, не мислећи ни на шта.

И у једном тренутку, учини јој се да ће се успавати. Али ју је јастук жуљао, несносна врућина пекала ју из постеље, груди дрхтале, тело јој се знојило и под кожу је подилазили непријатни жмарци.

У соби је био још мрак. Часовник је куцао на столу. Његов глас утишао би се с времена на време, да се једва чује, затим се дизао, јачао, лупао готово и својим челичним звуком испуњавао одају као нешто живо, као страшило.

Доиста, Аница се уплаши и викну своју колегиницу:

— Видосава... Видосава!

Али је нико не чу.

Девојку је обузимала ватра све више. Слика Љубише, оне баште и загрљаја није ју остављала. Глас часовника наносио јој оне опојне тонове и шапутао неке полуразумљиве речи. У једном тренутку, девојка несвесно збаци са себе покривач, и оста тако, изваљена на леђа, полуоткривена и дишући дубоко, жедно, као да се подавала млаком ваздуху који се сад завлачио под њену кошуљу.

— Шта ја ово чиним од себе? — освести се Аница и скочи са постеље као да се брани од нечијег насртаја.

У соби је било све мирно. Само је часовник откуцавао своје неразумљиво тика-так, така-тик.

Хтеде да пробуди Видосаву. После, застаде и предомисли се. Ипак у постељу није хтела ићи.

Погледа на сат. Било је још рано. Аница обуче своју собну хаљину, подиже један крај од завесе, и посади се крај прозора.

Напољу је свитало.

Кратка летња ноћ дизала се полако, као магла, и откривала широк шор, пун отврдлог блата, накривљене плотове, дивље шибље и један пласт сена усред мокре ливаде. Неколико петала кречало је по селу.

Девојка се осети слободнијом у присуству ове стварности. Негде зашкрипа ђерам. Један пас залаја.

Посматрајући ово буђење свога села, Аница покуша да хладније мисли о свом сну.

* * *

Она се упознала с Љубишом кад је учила учитељску школу.

То је било читаво друштво младих девојака и момака, који су се после школе састајали на улици, шеталишту, код ове или оне другарице. Аница је ту мало била запажена. Није хтела да се намеће, није била говорљива с мушкарцима. Питања, која су се претресала из науке, политике, интересовала су је прилично, али су јој изгледала озбиљна, сувише тешка да би се усудила узети реч и дати свој суд. Осем тога, волела је да остане у присенку, јер јој се нису допадале, често двосмислене, шале које су се правиле, хотимични додире око отимања места на клупи, склапање љубави без озбиљног мишљења на будућност.

Она управо и није мислила на љубав. У том питању, она је видела само брак, мужа. Томе је требало очувати све, жртвовати све. Девојке су се плашиле Анице; младићи је избегавали. Поред тога, крупна и здрава, у обичној сукњи, с капутом који је купљен готов, и без мидера, она је изгледала незграпна.

— Медвед! — звале су је другарице.

Љубиша је био такође повучен. Али је то њему лепо стојало. С малим, ситним, усијаним очима, смеђим брковима, земљастим лицем и нечим ироничним и жалосним око уста, као у човека који је прележао неку тешку болест, овај техничар није тврдио ништа, критиковао је све. Због тога, ни њега нису волели, а девојке га се плашиле.

Тако су се Аница и Љубиша нашли готово упућени једно на друго. Кад се друштво делило на парове, њих двоје су образовали један пар: Љубиша је пратио девојку њеној кући, а Аница била младићу „дама“, кад се то тражило. После су се и сами састајали, говорили између себе ти, позајмљивали књиге једно другоме.

Ко зна докле би се продужио овај њихов роман без романа, да један догађај не измени све.

Било је то једне вечери кад се на Калемегдану приређивао неки кермес у корист једног студентског друштва. Стазе шеталишта, осветљене двоструким венцем разнобојних сијалица, изгледале су као да су део неког очараног врта. Гомиле људи и жена, у лаким летњим хаљинама, тискале су се туда. Мирисали скупочени парфими. Видела се разголићена женска плећа. Чуо се шум од свиле. Студенти, који су се осећали као код своје куће, уносили су своје разуздано весеље и у остали свет. Велике госпође, које је Аница познавала озбиљне као дромедаре, одговарале су на „конфетирање“ каквог голобрадог ђака кишом од конфета и промуклим, необузданим смехом.

Љубиша се такође развеселио. Свраћао је у импровизовану пивницу. Празнио чаше. Натеривао девојку да и она пије.

Философирао о ништавилу света. Певуцкао неку неозбиљну песму. И купио Аници једну велику ружу.

Могло је бити око једанаест часова. Са општинске трибуне, коју је заклањао један шумарак, оркестар Краљеве Гарде понављао је неки популарни комад на општи захтев публике. Аница је осећала да се то весеље пење и у њу, да достиже врхунац. Али га је она стезала у себе, пребацивала Љубиши за његову философију, и осећала се уморна.

Они потражише да негде седну. Све је било заузето : столице, клупе, столови.

Љубиша јој понуди да изађу на Мали Калемегдан.

Она приста.

Тамо није било никога. С Дунава је подухивао тих поветарац. Парк је зврјао празан.

Они седоше на једну клупу у крај, крај главне стазе.

Око њих се тискао мрак и тишина, дубока. Тек неколико свитаца, као златне тачке, летели су кроз ноћ, а далеко, горе у висини, дубио се небесни свод, пун крупних звезда.

— Колико је леп свет кад се људи воле — рече јој Љубиша после једне паузе, и нехотице паде у контрадикцију својој философији.

— Да, врло леп — одговорила је Аница.

Њен глас задрхта приметно.

Тада је младић узе за руку, пребаци јој другу преко рамена, привуче је, тако загрљену, к себи, и пољуби.

Пољубац паде у крај усана.

Аница се није бранила. Она задржа главу онако устурену како ју је Љубиша пољубио и тако оста као да је очекивала још један пољубац, други пољубац, пољубац усред усана. Она се није макла са свог места, као укочена мирисом младићевих бркова на дуван, утиском мушке усне, дубоким као ујед, и металном светлошћу звезда које су трепериле у бесконачности небесној.

Али се пољубац не понови.

Земљасто Љубишино лице бледело је још више, и његове згрчене усне прошапташе:

— Анице, хајдемо... Тражиће нас.

Љубиша је, после, свратио у пивницу, попио још неколико чаша и хтео по сваку цену да је отпрати кући.

Негде на Батал-дацији, загрли је поново и хтеде пољубити. Али се Аница одупре свом снагом.

— Не... не, Љубиша — викну она. — Нипошто. Ја те презирем.

Девојка се била расвестила. Место где ју је Љубиша био пољубио, пекло ју је као гвожђем опрљено. У том тренутку, она је била кадра да допусти да се на комаде исече, али не да се загрли.

У својој осамљености, Аница се зарекла да ће свом мужу донети целу себе: неоскрвњену ниједним додиром, ниједном помисли, чисту као кап јутарње росе. Нико сем њеног мужа, неће моћи рећи:

„Она ме је волела. Ја сам је грлио.“

Па ипак, она је волела Љубишу свом мекотом седамнаестих година. Она је гинула за његовим ситним, плавим погледом, жеднела... жеднела за његовим смеђим брковима, горким и лепим као неко префињено пиће.

Али је Аница угушивала ово осећање. Она је сматрала да је памет старија од срца, да је будућност преча од садашњости. Заман је Љубиша протестовао, писао писма, тражио да се објасне. Она се више никад није састала са њим.

Најзад, техничар је се окануо: посветио се својим студијама, одао се пићу или нашао неку другу жену. Аница је пак редовно свршила учитељску школу, добила место, и отишла у село.

* * *

Осам година прошле су од то доба. Девојка је храбро сносила садашњост и чекала своју будућност. Мирно, предано, сваког дана, она је учила мале сељачиће писати и читати, молити се Богу и држати чисто. Крупна и здрава, као медвед, она је држала поносито своју главу и савесно долазила на дужност као на гозбу. Ништа на свету није било кадро да је скрене с правог пута: мушки поглед ни рђав пример, сеоска самоћа ни саблазна књига.

Заман је ожењени учитељ, иза леђа своје жене, правио јој слатко лице. Узалуд је општински ћата избријавао подбрадак и расипао комплименте, научене из новина. Залуду је и кмет задржавао учитељчину сиротињу. Аница је остајала чиста као кап росе, и чекала будућност и обећаног мужа; чекала их стрпљиво, хладно, као да није жена.

Али мужа није било. Као по некој несрећи, млада учитељица добијала је места где су јој колеге били жењени људи... или људи уопште није било. Кад би пак и нашла се у друштву кандидата за женидбу, о испитима, при излетима, на годишњој скупштини, остајала је усамљена. Младићи је нису волели. Они

су претпостављали девојке које хоће да се шале, које допуштају да се задиркују.

— Хладна је као тестија! — рекао је о њој једном неко иза њених леђа.

У овом селу, нашла је од колега само Видосаву, стару девојку, која је имала манију за ручни рад и штедњу. Иначе су се лепо слагале. Поделе су згодно државне квартире на два одељења. У једном су наместиле кујну и „салу“, а од другога, начиниле су две собе за спавање. Видосава је кувала, а Аница распремала стан. После часова, остајале су дуго заједно. Стара девојка резала би какав послужавник од дрвета; Аница радила на девојачкој спреми. Кад им се придрема, оне би пожелеле једна другој лаку ноћ, и отишле свака у своју собу. Није их било страх: само су их растављала једна стаклена врата.

Тако је прошло осам година. Никад једна рђава мисао није помутила Аничину душу.

— Откуд сад овај сан, овај бол? — питала се девојка, готово љутито.

Напољу се мрак повлачио све више. По шору је играла нека сива светлост. Распознавале се коњске ногоступице у отврдлу блату. Једно бело парче неба указивало се на истоку. Звезда било мање.

Аница се стресе. Било јој је хладно. Она пребаци један шал и поново се посади поред прозора.

Пријало јој је да тако гледа како зора свиће. Нешто велико и утешно дошло јој је из тих коњских ногоступица и разлистале природе, која се, у роси зориној, купала безбрижно, разблудно. Први пут, она се подаде овом сећању, голицавом, узбудљивом, слађем од свега што је до сад окусила. Затим је наједанпут сколише мисли о Љубиши, о могућности да јој он буде муж, о њој самој.

Осам година је она чекала да јој муж дође. Осам дугих сеоских година спремања, стрпљења. Она је зрела као зрела воћка, невина као дивља ружа.

Зима је попусти. У ушима јој забруја она таласава мелодија из сна. Нешто је стеже у грудима. Аница успи уснама и рече у себи:

— И Љубиша... чудна ми чуда! Испичутура. Као да ми он вреди нешто више.

— Ју, господина! — додаде она после, готово гласно, и збаци љутито шал са себе.

Она је сад презирала тога младића с изبولованим лицем, с мангупским осмехом око уста.

Устаде са свога места, пређе преко собе и заустави се код огледала.

Један крај њене хаљине био се откопчао, те се видело парче чипке на кошуљи.

Аницу обли румен.

Учини јој се да то угледа на некоме другоме.

Она се окрену по соби, као да се бојала да не буде примећена, па се онда опет загледа у чипку, у кошуљу, у два округла таласа која су се дизала и спуштала испод платна.

Дође јој да оде од огледала. Једна суза врцну у њеним очима. Али, нешто јаче од ње, заповедало је сад њоме, и она раскопча хаљину до дна.

Гомиле разних осећања испуњавале су њену душу. А као врхунац свега, била је нестрпљива жеља да напакости Љубиши, свету, себи самој.

Аница свуче са себе хаљину.

Као ван себе, она је гледала своју слику у огледалу, слику не ње него друге жене, не жене него нечије коже.

Њене очи добијале су чудан сјај и упијале се у чипкану кошуљу, у један део груди који се видео, у босе ноге.

— Ево ме... узми ме! — промуца њен глас.

Девојка је падала у све већи занос. Она скупи кошуљу позади и притеже је. Врвце на рамену прскоше. У белини платна развише се црпурасте, дозреле груди.

Аница се насмеја. Оштар смех зацика по соби. Насмеја се и оно тело у огледалу, занесено, саблажњиво.

— Узми ме — шапну Аница јаче.

— Узми ме — шапутало је све по соби.

Платно се склизну низ мишице, обеси се о бедра, па се после поново склизну на под.

Девојка подиже руке као да се предаје цела привиђењу које се јављало на огледалу. Затим се дохвати за главу и једним покретом растрже плетеницу.

Црна, кудрава коса просу се као талас по њеним плећима.

Она крикну:

— Љубиша, узми ме! — и стропошта се на под.

— Анице! — чу се глас из друге собе.

Стара девојка понови још једанпут:

— Анице.

Кад се нико не одазва, она се помоли на врата, збрчканог лица, усахлог врата, погурених леђа:

— Шта ти је, Анице? — упита Видосава и погледа неодређено у собу.

Тек тада, она виде своју колегиницу на поду.

Кроз откритвен прозор улазио је један ружичаст сноп првих сунчевих зракова. А даље... по шору, натрулим крововима и убогом селу, приређивала је зора величанствени ватромет.

Стара девојка потрча сажаљиво да поврати своју другарицу. Али, на пола собе, она се заустави, као задржана једним грчем: пред њом је лежало мало, невино тело, забачених руку, раширених ногу, напетих груди, устрепталих слабина и очију стакластих као да душа сања неки ванземаљски сан; мало младо тело божанствено у својој невиности, сатанско у својој наготи.

Уседелица се привуче као лопов, клече поред своје другарице, обави око њених слабина своје изанђале руке, и, појудно као човек, пољуби је у уста једанпут, двапут, трипут, па се онда затресе... заплака немо, само сузама, жалећи ко зна кога.

— Анице, Анице, пробуди се, устани, — понављала је она непрекидано — удаћемо те, Анице; удаћемо... Анице...

— Љубиша, узми ме — јецала је девојка.

Сунце се дизало изнад села. По путевима се видели људи и стока. Неко је псовао нешто.

Нестор Жучни

ПРВИ ЧОВЕК

И он је био, као и све друго,
Дубоко негде у животној тами:
Грцао, клецо, посртао дуго,
Ко слеп, по ноћи, мраку, где дух чами.

Тако су немо пролазили дани,
Са столећима столећа да крве;
Ал' једног јутра, баш у освит рани
Румене зоре — своје зоре прве —

Тада, пре сунца, он осети нешто,
Осећај чудан што није пре тога,
Осећај што је Вечни плео вешто
Крвљу из свога бола страственога.

Шта је то било! Да ли је он знао?
Около њега све док је умукло,
Зори, коју је тада погледао,
Неизказано нешто га је вукло.

И страшна жудња поче да га мучи.
Обвијен маглом, на четири ноге,
Он, — који пређе оштре борбе многе,
Хранећ' се крвљу, костима и жучи —

Сам, побачке, стајо је пред зором,
Рутава колос, го и тешко дисо;
И док се магле плавиле над гором
У њему прва рађала се мисо.

Код горског врела наједанпут тада
Сав живот кроза њ ко да летом слети:
Ко да је овде био од вајада,
Дубоког, тамног нечег он се сети.

Чега то?... Сунце поче да излази:
Крвава румен јасни исток прели.
И тог му трена, када сунце спази,
Котлови крви прокључаше врели.

Па ко да хтеде онамо да скочи —
Црв, што је до тад по прабини гмизо!
Диже се сунце. И он диже очи.
И он са сунцем, ах, дизо се, дизо!

Најзад, кад сунце све се небу даде,
И сину златна светлост по врх свега,
Исправљен, голем, он двоношке стаде
Са раширеним рукама спрам њега.

Три сунца тада одједном засјаше:
Једно на небу, друго у потоку,
А треће сунце богови му даше
У првој мисли и сузи у оку.

Тад кликну, скочи с радости све веће,
Појури трком младог дивљег хата;
Ко да би, силан, на врхунцу среће,
За само небо рукама да хвата.

ХЕРОСТРАТИ

Умрло је време покопало барде
У разритом врту нестало је стаза,
Спавају хероји, труну алебарде,
А с магленог врха крупан снег се сплаза.

И све ми се чини да смо негда чули
И чекамо дан да златне кише пљусну;
Само нема Прошлост своју децу хули,
Док Будућност празна тутњи као ў сну.

Уморно је сунце стварања и нада,
А дубока поноћ гробнице расклапа,
Прошких дана крај нас тече маскарада,
Где Ум, трошни старац, Сумњом се поштапа.

Сва та прошлост свој је одиграла танац,
Вратити се неће. Ми, синови њени,
На путањи блатној непознат смо странац,
Наш хор слаб је њине трубље да замени.

Страх нас је од сунца, ноћ нас ужасава,
А Молох зажарен целу вољу гута.
Куда из тамнице са седморо брава?
Куда док нас Минос у ланце не спута?

Изнад наших глава леден ветар брише,
Залуд наша длета и напори дуги:
Ни рушити ништа ми немамо више,
И храмове већ су порушили други.

Плачемо кад поноћ пред очи нам навре,
Стид нас да без венца мремо у осами.
И дижемо с муком горостасне лавре,
Да бисмо их свесно сагорели сами.

О докле ће тако иронија мозга
Лутати и мрети попут снежна прама?
Лозама је нашим саломљена рђзга
У буктињи нашој нестало је плама:

Херострати ми смо без факље, без Храма.

Бор. Станковић

ПАРАПУТА

Комад у пет чинова

(2)

Улази Младен

ВОДЕЋИ ДЕЦУ ЗА РУКЕ. ДЕЦА ОБУЧЕНА У НОВО. НЕДРА ИМ ПУНА
ЦВЕЋА, БОСИЉКА И КОЛАЧА.

Младен: *(с улаза, сав срећан)*. Па, чедо, Ташана *(показује на децу)*, ми смо већ огладнели! И је ли готов ручак за нас?

Ташана: *(грли децу)*. О, о, гле моји домаћини већ ми дошли! *(Клечи испред њих доштурујући им одећа)*. Па где сте ми били? Код бабе? Како она? Колико се радовала када вас је видела и чиме вас је дочекала, послужила? *(Вади им из недара цвеће)*. Погле колико вам је цвећа надавала да је због вас сигурно целу башту обрала! *(Показује на хаџи Ристу, Мирона и остале)*. Па сада све у руку!

Ха и Риста: *(предухиштри децу. Клечи испред њих. Љуби их он у руке)*. А не ви мене у руку, већ ја вас, јер сте сада старији од мене. Ви сте ми овде домаћини. Погле већ колики су. *(Љуби старијега по глави)*. Погле шврћа мој колики је! Погле син мој, побратимче моје! ... Ваш деда, Хаџи Стеван и ја, као рођена браћа смо били; ваш отац као мој син је био, па сад сте ми и ви моја деца! Чекај да да деда пару. Па зашто и код деде нисте ишли? *(Показује на Младена)*. Али он сигурно није хтео код мене да вас води. Ваш деда само код себе вас води. *(Досетивши се; Младену)*. А сад, Младене, овако. Ти и ја са децом па код мене...

Младен: *(нећка се)*.

Хаџи Риста: А не; овако мора! Ти и ја с децом па код мене, код моје куће.

Мирон: *(Младену.)* Иди, иди, Младене.

Младен: *(нећка се показујући на децу).* Ама да се деца не уморе?

Хаџи Риста: Па ако се уморе, онда ти у наручја једно, а ја друго, па напред, кроз чаршију. *(Узима децу у наручја.)* Охо, хо! Сад ми је ово овако мило, драго. Сад можемо да идемо. *(Мируну, понизно).* Ти, дедо, пошто идемо кроз чаршију, нећеш с нама.

Мирон: Да, да ја ћу после вас, улицама, у наоколо.

Хаџи Риста: *(клањајући се Мируну).* Е сада — да идемо. Сада збогом, дедо! *(Ташани)* А до виђења вечерас, Ташано. *(У наручју с децом и са осталима одлазе).*

Мирон. *(устаје и заогрћући се мантијом гледа кроз прозоре да ли су сви отишли).*

Ташана: *(готово ућлашено, са стравом га зауставља).* Остани ти, дедо, остани!

Мирон: *(као извињавајући се што и он није са осталима отишао)* А не, Ташана. И ја бих с њима, али знаш није ред да ја, као калуђер, у гунгули, чаршијом идем; па зато сада ћу сам...

Ташана: *(наваљује, сада већ ослобођена).* Остани, остани ти, дедо *(умиљавајући се).* И срамота ме, али морам да ти кажем. Сада, већ ми ниси онако страшан. Сада ми све више личиш на онога Станка, суседа, комшију. И да ме не кориш, да се не љутиш на мене, али сетила сам се, како смо се као деца играли... Знаш када ја теби, као тобож твоја домаћица, спремам ручак и месим неке колаче. И сада наредила сам Кати да такве колаче спреми *(виче).* Като, донеси! *(Чује се Катин глас „Сад, сад, Снашке!“)*

Мирон: *(одбија)* Не то, Ташана! Да једем, нећу.

Ташана: *(размажено, хвата га за руку).* Не, не! То не смеш да ми одбијеш, јер не знаш колико сам се због тога радовала и била срећна што сам се тога сетила! То мораш да ми учиниш. Макар само да окусиш, *(скрећући разговор док Катја не донесе).* Ето баш пре неки дан била је код мене Лена, твоја сестра. И не знаш колико ми се хвалила тобом. Те како је помажеш, како си јој кућу оправдио, неколико њива и винограда купио, њену децу као своју...

Мирон: *(бранети се).* А, то није ништа.

Ташана: *(раздрагано).* Ако, ако, дедо. Она је то и заслужила. Не знаш ти колико смо се ја и она волеле. Чак смо се и посестримиле.

Мирон: (*одобровољен, пецајући је*). Знам, знам-знам, како сте једна другој у аманет оставиле: да која надживи, ону другу, мртву, облачи, спрема и кити.

Ташана: (*засићено*). А, то су наша женска посла. (*као увређена на Миронову сестру због њеног издајства те њине шајне*)... А она ти је чак и то казала?! Е гле ти ње! Ах, само док ми дође! Изгрдићу је више него за оно пре што сам је изгрдила.

Мирон: (*љубопитљиво*)... Зашто си је грдила?

Ташана: (*црвенећи*)... Та за оно, дедо... За оно што ми ти рече, да си ме некад волео и због мене отишао у свет. И кад је пре неки дан видех, ја је нападох: зашто да ми бар она то никад не спомене, док смо биле девојке, док смо ја и она готово сваки дан биле заједно? (*себи, узбуђено*)... Сада ми је тек јасно, зашто је она увек, кад спавамо па се пробудимо ноћу, и ја јој почнем причати кога сам тога дана видела, како ме ко погледао, како ми се који допао, а она онда, сирота, лежећи поред мене, у моме крилу, почне да плаче. Сад тек знам зашто је плакала! Плакала је, јер је знала колико ме ти волиш, а овамо види како ја тебе никад не спомињем.

Мирон: (*мало раздрагано, с пошсмехом*). Остави то остави, Ташана.

Улази Ката

СА ПОСЛУЖАВНИКОМ У РУЦИ НА КОМЕ ЈЕ ТАЊИР И У ЊЕМУ КОЛАЧИ.

Ташана: (*клучећи узима колач и пружа Мирону*). Ајде сад, дедо! Узми, једи. Ево чак сам и земљани тањирчић наредила да се купи. Исти онакав какав смо имали некада као деца. (*узима тањирчић, подноси га Мирону*). Гле исти је, чак сам га мало и начела, (*показује га Мирону*). Ево, на исто сам га место и сада разбила, да би био онакав. И да знаш колико сам се томе радовала!

Мирон: (*одбија*). Хвала, Ташана, хвала! Али да једем — то не могу. Не што нећу, већ као што знаш: што није ред да ја по кућама једем и пијем.

Ташана: (*обрадовавши се што се је сетила*). Па добро, ако није ред, обичај да овде једеш ја ћу ово увити и послати ти кући, у цркву. (*сасвим обрадована*). Баш добро, баш добро! Од сада ћу ти тамо, у цркву, увек слати. И то свако вече слаћу ти јело, пиће, што год се готови.

Мирон: (*одбија*). Не, не, Ташана. (*с пошсмехом*). Особито не твоје јело, твоје пиће. Зашто? Да не мислиш да са мном не буде као што се у причама прича. Да ме увече, у ноћи,

самога, а подгрејаног твојим јелом, пићем, жеље, успомене не би надвладале и учинио какву лудост због које би се целог живота стидео и што би се једнако причало. Да се после прича: како сам, заборавивши на све, ноћу, кријући се долазио чак овамо. И скривен у каквом куту, целе ноћи немо преседео, гледајући у твоје прозоре да кроз њих, када проминеш, на завесама бар твоју сенку сагледам.

Ташана: *(одбијајући)*. А, не то, дедо! Ко би смео то да помисли, а камо ли да прича?

Мирон: Е да се не би могло ни да прича, зато немој да ми шаљеш твоје јело и пиће. Али зато ти, Ташана, овде, у својој кући, са својом децом једи и пиј и буди весела и здрава.

Ташана: Хвала, дело, хвала! Али, молим те, долази чешће. Сваког дана навраћуј.

Мирон: *(полазећи)*. Хоћу, хоћу. А сада збогом *(Ташани која хоће у руку да га љуби)*. Немој то! Збогом! *(Одлази)*.

Ташана: *(Сама; од среће изваљује се на миндерлук. Не може да се надише од задовољства)*! Ох, ала је лепо кад може човек добра да чини, како је сада овако лепо! Ох, овако да је увек светло, овако весело!

Улази Ката

Ката: *(показује напоље)*. Снашке, ево Сароша. Сигурно је он. Познајем га по гласу, кораку. *(Чује се јак глас, са страним акценцијом: »Како сте! Јесте здрави«.)*

Ката: Ено, збуњен је па хоће виком, да то забашури. *(Чује се како га радосно ословљају слуге и слушкиње.)* „О Сароше! Ошкуда ти, Сароше“?

Улази једна од слушкиња

Слушкиња: Снашке, ево и Сароша.

Ташана: *(не дижући се, изваљена, задовољна)*. Добро, нека дође. Знам, чујем да је дошао.

Улази Сарош

Сарош: *(у тридесетим годинама, распусна изгледа, негована лица, још негованијих бркова. Са заврнутим рукавима те му се виде још лејније и нежније руке. Обучен у доста алкаво одело, али по коме се види да је, кад је први пут кројено и шивено, то било сасвим раскошно одело. Уврећен, али и доста збуњен)*

Ташана: *(не дижући се са миндерлука, расположена, с прекором)*. О... о... тако! Добро и сада дође!

Сарош: *(већ прибран.)* Не би ни сада дошао.

Ташана: *(зачуђено.)* Е?

Сарош: *(јешко.)* Да! Не би ни сада дошао. *(љубоморно)*
Али видим како цео свет долази. Сад баш чаршијом иду са твојом децом Хаџи Риста и отац ти, Младен. И Хаџи Риста твога старијег дечка обгрлио у паручја, а једнако се окреће како би сви видели колико он твоју децу воли. Као да их само он воли?!

Ташана: *(с пошмехом.)* А теби криво?

Сарош: Мени — не! Па чак и да ми је криво, шта сам ја, ко сам ја? Туђин, туђа вера! Чувени, пропали, Сарош. И онда откуда ја смем....

Ташана *(прекиде га с љушњом с иронијом.)* Гле! Гле!
(уноси му се у лице и заборављајући се у љушњи и једу.)
И ти још имаш да се љутиш? *(окреће се од њега, гледајући га преко рамена.)* Ти? Ти?

Сарош: *(уплашено.)* Што ме гледаш тако?

Ташана: *(једнако преко рамена.)* Гледам те! И што је најгоре по тебе — не љутиш ме чак! *(понова се заборавља и плане.)* Дакле ти још имаш образа да се љутиш! Од када је покојник умро и ја у црнини....

Сарош: *(прекида је.)* Сада знам.

Ташана: *(окреће се и право њему у лице.)* Па кад знаш....

Сарош: Сад знам, сад знам *(сам у себи погађајући.)* Дакле отада си ти у црнини у тузи, ја зато никада нисам дошао.

Ташана: *(пркосно седа на мандерлук сјроћу њега.)*? Да.

Сарош: *(узрујан корача, ломи прсте.)* Што тада није се јело и пило? А сада када си престала да жалиш, кад су опет почели гости да ти долазе и чате се.... Зато понова долазим...!
(неверујући себи, разрогачен Ташани.) Ама, Ташана?

Ташана: *(јешко, с насладом.)* Да, да!

Сарош: *(изван себе.)* Дакле: због јела и пића ја сам овде?

Ташана: *(сиптећи се.)* Да, да....

Сарош: *(бесно.)* Ни ти, нити ико тако што о мени не сме да мисли. А најмање ти! Ти то, не смеш тако о мени....

Ташана: *(бесно, уливајући сав бол, јад.)* Смем! И хоћу!
И истина је! Јер ја сам по теби могла да пресвиснем, да скончам, да сама себи главе дођем. И ти никад да привириш. *(горко.)*
Ох, не да ме утешиш, но бар да ме сажалиш и да видиш како ми је. Да видиш Ташану коју си тобож сестром називао и која те је, када си са покојником овде долазио, као брата пазила *(сећајући се на сав бол, јад, муке сузе јој на очи иду.)* Седа

од беса, гошова се изваљује на миндерлук, наслања главу о длан ше јој се рукав заврће и види гола рука.)

Сарош: (држећи се за главу.) Имаш право, имаш право. Дз, истина је. Ја сам крив! (сјази њену голу руку.) Покри то! Може ко ући и видети те такву.

Ташана: (у пркос.) Нећу. Пред тобом нећу да се кријем. Нисам се крила ни пре, кад си с покојником долазио, па нећу ни сада.

Сарош: (прекида је.) Пре си била друга, а сад си друга...

Ташана: Нисам. За тебе сам увек иста. А сад још мање имам да се од тебе, кријем, стидим, бојим.

Сарош: (горко, као једва чекајући на шо.) Да, да. Не само ти, већ нико од мене нема да се боји и стиди. Јер шта сам ја, који? За вас, Хришћане — Турчин, туђа вера; а опет за моје нисам прави Турчин, јер не могу да вас мрзим онако као што вас они мрзе. Чак слађе ми је ваше друштво него њихово, пошто сам с вама: с тобом, с покојним ти мужем и осталима мојим комшијама одрасто. Заједно смо се играли. И тако онда ничији. И увек тако, целог живота. И још ти! Ти да ме наружиш, како због јела и пића овде нисам долазио?!

Ташана: (упада, више као себи, идући по соби). Да, да, баш зато што сам знала да ниси ничији, да немаш никога свога, зато сам те онолико жалила, онолико као нешто своје, као брата имала. И зато док сам била сама, пуста, затворена, тешила сам се да кад ти дођеш, да бар пред тобом могу душом дахнути. Не да се насмејем, него да се не трзам, као што пред другим морам, бојећи се да не учиним нешто што није ред и обичај да то удовица чини. (горко) Ох, али тебе никако! Да, да... Покојник умро... нестало гозбе и весеља.

Сарош: (устукне). Ташано, Ташано, опет ти?! (уплашено.) Ама ти не знаш. Зашто ја нисам долазио! Не знаш ти, Ташано!

Ташана: (јешко). Не знам. И нећу да знам.

Сарош: (одлучно). Знаћеш! Знаћеш! А кунем ти се: ни на самрти, ни на оном свету, никад не бих казао.

Ташана: (прекида га узнемирена). Шта то?

Сарош: (решено, спремајући се). То! Ево... сада! (пауза).

Ташана (сва узнемирена, измиче испред њега).

Сарош: (задржава је). Што узмичеш?

Ташана: (уплашена). Шта је то за Бога?!

Сарош: (к њој, из дубине). Видиш и сама шта је то, колико је то, па зато и бежиш. То је: нисам долазио зато што сам те волео и што те волим!

Ташана: (устукне пренеражена). Сароше, јеси луд?! Нисам ја као друге!

Сарош: (*прекида је*). Ох, па то је најгоре што ниси као друга. као свака! Ах, камо среће да си као свака друга, онда, као за сваку, ја бих имао речи, уздахе, увијања, пренемагања. Али ти си — ти! Ташана! Ташана, какву до сада не видех. Ташана која си ми ушла у крв, која си ми се упила у мозак!

Ташана: (*поникута*). Ћути! Ћути! Зар није био грех да ти, који си онолико са покојником друговао, његов хлеб и со јео... у исто време.

Сарош: (*отворено*). Зашто грех? Рекох ли ја то коме? Ето ти си ту, па реци погледах ли те како не треба? И да покојник остаде у животу, остала би ми сестра. А ти си према мени толико добра, толико мила била. Ниси ме од свога мужа одвајала, већ си ме, као брата, заједно с њиме чувала, дворила и неговала. Жалила си ме као свога рођеног. А то што си ме жалила, то ме је и убило. Мислиш ти нисам ја бежао од тебе? Колико пута сам одлазио. Због моје песме, бекријања, ти знаш да ми је свака кућа, особито наше, турске..., отворена. И, да тебе заборавим, загледам се у најлепшу, најбешњу. И по цену главе, продрем, дођем до ње. Али кад је пољубим, ох! Одмах осетим како њена уста нису као што би твоја можда била.

Ташана: (*узнемирено, уплашена, звера да ко не чује*). Ћути! Ћути!

Сарош: (*занесен*). И кад болестан лежим, осећам како би ми лакше било кад бих ме ти неговала. Знам да би бољка, глава, брзо прешла кад би лежао и одмарао се на твоје крилу.

Ташана: (*више за себе*). Црна твоја мајка и сестре!

Сарош: (*гануто*). Зашто помињеш моју мајку и сестру? Велиш: кад ти не можеш да ме чуваш и негујеш, што бар оне онда нису ту... Видиш ли колика си и каква Ташана? Ох, видиш?. (*пристући јој, надноси се над њом.*) Ево не дрхтим, не клецам од страсти за твојим телом, већ само осећам како би ми ту, код тебе, било све моје: и срећа, и мир, покој, кућа... Ето шта си ти за мене и каква! Сада мораш све да знаш.

Ташана: (*једнако поникнута, изгубљена, ошмљући се*). Нећу сада да знам, већ иди! Иди ти сада!

Сарош: Нећу да идем, хоћу све да знаш. Знаш ли? Сећаш ли се? Мораш, мораш знати, мораш се сећати: када и ја и покојник, после лутања по механама, дођемо онда овамо, (*показује на собу*). Ето у овој истој соби, само тад пуној, пуној размештених постеља, јастука, а највише пуној твојих, женских хаљина... И покојник се весели, севдалише. А ти, да би га раздрагала, морала си да се у разна одела облачиш, на крилу

да му лежиш.... Сећаш ли се зашто сам ја тада увек певао, исту песму: „*Болан ми лежи Кара-Мустафа, болан ми лежи хоће да умре?*“

Ташана: (*поникнула*). Па зар си ти и тада то мислио?... Боже, Боже! А он, покојник, као брата, као брата те доводио.

Сарош: Да! И био сам му брат. Јер, кад бисте, вас двоје пали од умора и заспали, могао сам те пољубити, али нисам хтео. Јер сам се бојао да сутра, он, покојник по мојим очима и устима, то не позна. Сада ето знај кад сам завршавао песму, кад га питам: „*ко да ти љуби Танку Стојанку*“ и кад он одговори: „*Нека је љуби тај Хајдук Вељко,*“ ја сам увек замишљао да тебе он мени даје, мени оставља. И знам када је умирао да сам га замолио „*побратиме, кардо, дај и остави мени Ташану*“ да би ми те он дао, као што бих ја, када бих умирао а имао такву жену само је њему оставио. (*узрујано*). Ах!

Ташана: (*заборавља се, разнежено*). Луд си ти, луд! И докле ћеш тако да си луд? Када ћеш се већ једном опаметити? (*одједном се освешћује и видећи шта чини, ужаснуто одбија га, узмиче од њега*). Али не! Не! Не! Иди, иди сада!

Сарош: (*горко али са надом, чак већ и уверен у успех*). Идем. И ако ми по Кати не поручиш, не јавиш што год, ја сутра одох за навек одавде. Боље ми је у туђини да умирем, него овде да умирем поред тебе а жељан тебе. (*одлази*).

Ташана: (*ушлахирена, узневерена. Хвата се за главу. Одједном одбацује руке, сва пресстрашена*). Луда! Луда! Ја сам луда! (*виче*) Като! Като!

Улази Ката

Ташана: (*показујући Кати на варош, улицу, капију*). Като, затварај! Затварај капију да ко не уђе!... Затварај све, и не пуштај никога.

Ката: (*досетивши се, са осмехом*). Е. ако, ако, снашке. Није него. Не живи се да...

Ташана: (*уплашена, узневерена, са страхом гледајући на капију*). Затварај Като! Не пуштај, Като! Да ко не дође, не уђе и не види ме овакву?! И децу ми доводи... Децу.

Ката: Нису ту деца! А ти не бој се! Затворићу ја све. Нећу никога пустити.. Не бој се ти! Ништа није.

Ташана: (*Кати*). Ох Като! Ох Като! Ох Като! (*шрза се*). Али, јели Като, ја њему нисам ништа одговорила. И нико ништа није чуо.

КАТА: (*са смехом раздрагана*). Ништа, ништа снашке. Али очи ти и лице много говоре. Сва се сијаш, сва си срећна!
ТАШАНА: (*загрли Катју*). Ох ћути! Ћути Като!

(ЗАВЕСА ПАДА).

Невесиньски

МАГЛА...

I

Рана је јесен.

Вријеме, као јесење, лијепо. Небо се модри и цакли без иједног облачка, и, оперважено по крајевима блиједом копреном од паре, личи на исплакано око обешчашћене и напуштене плавојке. Од сјевера му се надула суха вјетрина, час јаче, час слабије, на махове и предушке, те струже земљи лице и кида и разноси жуто лишће и осушену травуљину. Сунце се савило к западу. Слаби му се — „зубати“, како овдје кажу — зраци разасули по тужним тлима, као још недогашен сјај болесникових очију по недугим испијеним и блиједо-жутим јагодицама. А испод њега се, над дивовским висовима западних брда, растињила лака и танка румен попут зајапурености младог и нежног обрашчића постиђеног невинашцета. А та је румен вечерњи вео над оном изабрдском и прекоморском ложницом, у којој ће овај неприступни цар дана своје огњене кости до новог јутра одморити, и под којом ће се, као какав најгрешнији тиранин, он у своју сопствену крв купати и окупати.

По околним се бреговима цклије кадифена порфира од травних заподињака између насјелог и испуцалог стијења и од још неочерупаног жуто-зељастог лишћа по повијеном дрвећу. Бе-ђе се, попут каквог ријетког пуцета на похабаној долами, укаже по која зимзелена смрека, кржљава као и нафака овога краја, а ријетка као и богатство у овој посној и мршавој земљи.

Заглушни се бук и жалосна глазба прскаве и пјенушаве воде разлијеже оздо од старе Чорбичине воденице, нахерене под теретом година и подупрте стржевим подупорњима попут погрбљеног и поштапљеног седамдесетогодишњака, чија је.

Гакање врана и грак гавранова по стрњикама и досадно ћиликтање прљавих и од студи најжених врабаца по гувнима и развршљаним сламама увећавају меланхоличну хармонију су-

морне и словесној души дисхармоничне јесени. Брда занијемила а поља опустила; и, сем неколико крда коза и оваца с прозеблим чобанима по околним главицама и неколика пргнута и снуждена орача у пољу, не видиш није никога нити чујеш пјесме ни чактара. Овдје-ондје, по широком пољу, црне се ромбојидске дионице, као црне фигуре на шаху, а по њима се вију читава јата дивљих голубова, купећи и чепркајући тек посијано и добро неповучено зрње.

— Ае, воле... ае, брате мој!.. Ае, ае!.. чује се, с времена на вријеме, како Кићун Јованов аече своја два ујармљена и убражђена вола на њиви под Чађавицом.

Готов је приорати. Полегутио се над плужицом, буца земљу и час-по дроби бусење дтјком, десницом држи и управља рукуницом а из левице замахује камцијом коју уријетко спусти на волујске сапи.

Волови истегли шије, забалили, тегле и одмичу лијено. Раоник и лемеш цијепају влажну ледину. Црне се и праве бразде размирисале дахом земље хранитељке; мирис им некуд и тежак и мио, као мирис невјестачких груди у часу брачног миловања, мирис и тежак и заносан који живот животом оплођава.

Кићун оре, и стара се да приоре до заласка сунчева.

То вам је момчина као тријест, у двадесет петој години, међу највишим и најстаситијим племеницима један од највиших и најстаситијих. А то је доста, па да га његови земљаци и земљакиње цијене и међу најљепшим, ма да би се неправилности његових горштачких црта, смјеђе-бјеличастој боји његове косе и брка и оним дубоким браздама по лицу, врату, и челу, могло доста приговорити. Али је, сем витешког стаса и међеђе снаге, имао још и дивовске очи: црне као и име земље из које је, страшне као у курјака, сјајне као жеравица а окретне као жмира на уплатњеном тигању. Његова снага, стас и прегалаштво су били довољни, да га остарина радо у своју средину прима, а омладина за њим као омађијана пристаје; а његове су ђаволске очи више но једној земљакињи памет заврћеле. Важио је као ваљан и усталачан, срчан и храбар, досјетљив и друштвењак, весељак и поштењак; сем тога од добре куће и син добра оца, па иако танак и сиромашан, свачија су врата у његовом тако исто сиромашном селу и племену била отворена и часно мјесто угријано. А то у толико више што је, има томе четири године, он своје часно име и часном титулом књажевско-црногорског *подофицира* окитио.

То је било прије четири године. Кићун је таман био ступио у своје пунољетно доба, кад је војна комисија с Цетиња,

идући од племена у племе да бира младиће за тек установљену подофицирску школу, стигла и под Страшевину. Преда њу су били сазвати сви младићи од осамнаесте до двадесетпете године, који су прије тога свршили основну школу. Међу њима је био и Кићун. Полагали су испит из српског језика са рукописом, рачуна и српске историје, а затим их је војни љекар прегледао и премјерио. Кићун је изишао први и на испиту и на прегледу, тако да је међу десет изабраних питомаца из Никшићске нахије био и он. Доцније се у подофицирској школи на Цетињу упео из све снаге, да не пусти ниједнога преда се — и, након двогодишњег курса, испао је и опет први међу педесет десечара. Затим је служио годину дана у гарнизону на Цетињу, а по одслуженом року био упућен, по тамошњем обичају, у своје родно мјесто и под грбом, платом и сабљом био додијељен требјешком старом командиру, који ни писати ни читати не зна, за помоћника и инструктора требјешког батаљона народне војске. И ако се на његовој капици још није заблистала никаква друга сем подофицирска биљега, ипак је то звање било довољно да га умијеша међу прве људе његова краја; и ма да његова незнатна платица није била у стању да га ослободи пољског рада, ипак му рало и мотика ни најмање, у очима раторборних и честољубивих му земљака, нијесу били на уштрб части и десечарског достојанства. А то је имало ту добру страну, да се наш Кићун није понио ни покондирио и да је успркос свом четворогодишњем одсуству и војној служби, опет, исто тако ревносно као и негда, опљунуо дланове а загрнуо рукаве и изуо опанке и докољенице па се на ралу, мотици, коси и сјекири нашао достојним замјеником и десном руком свог већ остарелог оца, Јована Бекичина.

Оре Кићун, зној га свега спопао, вјетар га хлади и гали му чело и раздрљене груди, умор му пада на кости и дамаре све више и више, али га он и не осјећа, т. ј. и ако га осјећа, не хаје за њ. Он види само пред собом њиву, волове и црну бразду како расте и мили као горски врук; или, боље рећи, он то гледа и на том ради по нагону, полусвјесно, док му, у самој ствари, сва свијест, све мисли и оба двије очи иду и застају на једну једину тачку под небом, свјетљу од Данице; на једно једино биће на земљи, милије и од оца и од мајке, — на Госпаву Крцетину.

Још лањске године, кад је дошао из кадра кући, запазио ју је, загледао се и замиловао с њоме. Кад је он отишао „на наутике“ и „да служи Господара“ њу је оставио као шипарицу од својих четрнаест година. Чувала је бабове јањце, и онда јој се није ни вјешт чинио. Али кад се вратио с Цетиња, изне-

надио се је, видећи је каква се је из ње ђевојка истесала. Прикладна, кршна, наочита, ижђикала као трска из вира, да није било момка, ни сељака ни варошанина, да се није лomio око ње. И, откад је она настала, отад је и сиромашу Крцети сијнуло: сељачка се момчад убише орући и копајући и окупљајући се у мобу за њ и његове потребе; а старој се Крцетиници није примањкавало каве у ибрику и шећера у кутији, што су јој млади варошани из Никшића на дар доносили: не би ли се њојзи а преко ње и кћери умилити.

Био је таман други дан по Ђурђеву-дне, и Кићун уобразио на овој истој њиви да сије кукуруз. Нешто му се оте поглед уз Чађавицу, кад горје на врх стране Госпава Крцетина, чува краву, плете и полако и непримјетно, како оно крава пасе и иде за травом, силази за њом низа страну к крајку и њиви Кићуновој. Она низа страну све стопу по стопу и све ближе и ближе ка крају и крајку с ове стране, док се, око попаса, не састадоше на самом мргњу.

— Помага ти Бог, чобане!... довикну Кићун Госпави, извлачећи плужицу из завршеног орања и чистећи отиком земљу с бедрица и лемеша.

— Добра ти срећа!... отповрати му Госпава испод стида, држећи прут под пазухом и једнако настављајући плетиво.

— А јеси ли се уморила, јеси ли?... настави Кићун, тек да се нешто говори.

— Нијесам ништа тешко ни радила, да сам уморна. Ема си ти, чини ми се, посуста'...

— Јесам заного. И право је више да починем. А још кад чо'јек има тако лијепо друштво, починуо би и поразговара' па и кад га никад не би био уморан...

И, то говорећи, пусти волове испод јарма, па их ишћера у траву у крајак. Волови, гладни и уморни, обиграше Госпавину краву, поњушише се с њом и нападоше облапорно на бујни калац и зеленило. Кићун изабра један чист крш, сједи на њ, сави и запали цигар дувана, и, отпухујући димове кроз нос и из уста, погледа испод очи на Госпаву, која остаде и даље стојећи на пет шест корачаји од њега, плегући и надгледају и краву, да не похара.

— А знаш ли ти, да сам ја у забран учинио ови крајак? Ено видиш ону мотку наврх обера... Ти знаш, да је моје, по закону, све ово како вода ваља саврх Чађавице до њиве. А трава треба и мојијем воловима, да ми је сеоска говеда не опа'сају. Моли Бога што се Геге пољак не појављује, а заного би добру глобу платила, што си ми ови забран запуштила... ходе се Кићун шалити с ђевојком.

Госпава се насмија грохотом и погледа некуд вижласто на Кићуна, да њему од тог погледа и кикота претрнуше дамари. И дочека га, као са запете пушке:

— А шта би ми, јадо, узели за похару? Ја пара немам, а крава више вриједи по пет овакијех окрајака, те не би могли ни њу. Онда...

— Онда би узели *тебе*... пресијече јој Кићун реченицу, и чисто осјети као да му се некакав сињи терет свали са срца.

Госпава се зајапурн сва као крв, не умједи ни црне ни бијеле, погледа у врх од опанака, замрси плетиво, и, у забуни, сегну собом и отрча тобож да сузбије и поврати краву. Сијну јој мисао, да бјежи и гони краву кући, али је некаква јача сила повуче натраг, и хоћеш-нећеш дошетука поново до Кићуна и стаде према њему.

Кићуну се пак тек сад одријеша језик. Његову намјеру озбиљно подупријеше и његова војничка храброст и мушко искуство. Предочи јој свој положај и будућност, и, описујући љепореко њу и њену љепоту, призна јој, да му ни за којом женском главом дотад није тако срце прирасло ни очи запрле као за њу. Сад је њој до воље да ријеша: може ли што бити или не.

Госпава се, бзр привидно, не зачуди мало, чувши оно чему се није јутрос надала а што је свакако, као и толике друге, ватрено жељела.

— То су, ваистину, твоје поштене ријечи... одговори она на Кићунову славопојку. — Ако је до мене, ја бољега друга од тебе нити желим нити тражим. Ема се, ја млим, ти ругаш: ће ће један господин „подовинцијер“ што и с Господарем сједи за трпезу и с „благацијером“ шета раме уз раме и с командијером и с капетаном пије по кафанах, узети једну просту сељанку и говедарку?! Ја знам лијепо, да нијесам за тебе...

На те ријечи Кићун скочи, прилеће ђевојци, ухвати је за обје руке иза шака и уздрхталим гласом повика:

— Слушај, цуре! А нек ме чује и оно небо горје и ово брдо над нама и ово поље под нама и она црква према нама! Нити среће стијеца', ни се младости наносио, ни ми у пољу пуцало ни за трпезом штуцало, ни ми у тору вечало ни у колијевци кмечало, ако не зборио што мислио и ако и не творио што теби сад говорио. Па сад ми реци: дли си шуша оли вук, оли си за так оли за лик...

— Вук и так, и твоја од данас па до навијек, ако-бог-да .. отповрати му Госпава, сва румена и узбуђена и тако енергично да би се Кићун у свакој другој прилици, сем у овој, изненадио.

Отада настаде за њих двоје нови живот и нови путови, нове бригае и нове радости. Манитало је једно за другим, да су и у пословицу ушли: *ђе она, ту и он; а ђе он, ту и она*, по кућама на посијелу, по главицама у малине и јагоде, по пољу на раду, по планинама у дрва и лист. Свуд. Тако им је, у миловању и ашиковању, протекло цијело прољеће и јесен, док не поче и свијет њима испирати уста.

(Наставиће се)

Б. Ђ. Нушић

МАЛЕ ПРИЧЕ

Прошлост и будућност

Видео сам их пред олтаром и, управо, видео сам их само с леђа. Свештеник је читао молитву, на хору је одговарало певачко друштво, а они су једно крај другог, држећи се рукама, стајали пред олтарским вратима.

Ја сам их гледао, дуго гледао. Њена бујна плава коса окићена миртом, носи поносно невестинску круну; њен бели, алабастерски врат узноси лепу главицу, као млади храст богату круну своју, а њена рамена, изнесена из дубоко разрезане хаљине, изгледала су управо као склопљена лабудова крила.

Од њега сам видео само светлу, широку, глатку и пространу ћелу и уши које је на ниже повила круна.

До мене је стајао један пакосник плавих очију и проседих бркова. Он је уочио да сам ја двоје срећних дуго и дуго посматрао, па ми се приближи.

— Јесте ли који пут до сад видели кад се венчавају прошлост и будућност? — рече он и подругљиво развуче усне.

Нисам га разумео све док се није свршила олтарска церемонија и док се нови брачни пар не окрете овамо, публици. Тада, када сам запазио његово уморно, изборано лице и када сам спазио њене жарке образе, који су пламтели младошћу, прошаптао сам и сам:

— Одиста, прошлост и будућност!

*

Човек лане руке

Срео сам пре неколико месеца код Теразијске чесме господина Перу Даниловића. Прислонио је руком мараму на образ и журно је корачао плашећи се вечерње свежине.

— Шта је забога? — запитах га са саучешћем.

— Вадио сам зуб.

— Срећно?

— Врло срећно. Не можете просто веровати како тај човек има лаку руку. Необично је вешт. Водићу и жену моју да плумбира зубе.

Нисам се затим, све до пре неколико дана, видео са г. Даниловићем а пре неки дан приђе ми сам:

— Знате ли шта је ново!

— Шта?

— А онај што ми је пре вадио зуб, сад ми извадио жену.

— Како? — изненадих се ја.

— Па тако, плумбирао јој зубе па... познали се том приликом. И пошто сам му платио рачун, он побегао са њом.

— Но, јесте ли чули, добро ви рекосте да тај човек има врло лаку руку.

— Да... необично је вешт! — додаде г. Пера резигнирајући.

— Него, — узех ја, не бих ли га утешио — да ми бар кажете једну ствар искрено?

— Молим?

— Шта вас је више заболело: кад вам је ишчупао зуб или жену?

— Но... па... да боме, више сам дрекнуо кад ми је зуб ишчупао.

— А сад ћете извесно наместити вештачке зубе?

— Не само зубе, узеху и вештачку жену. То је ипак боље. Кошта, али је ипак боље...

И г. Пера оде низ Теразије, задовољан и измирен са судбином.

Тражи се трећи...

Он је дустабанлија, а она има необично лепо изрезану ногу са високим гребеном; он има низак црвен врат, један од оних што су душу дали за „шлог“, а она бео, лабудов врат који је као кипарис изникао из рамена; најзад он има уморне, дремљиве очи које једва назиру под подбулим каицима, а она има будне, топле очи, које као свитац горе кроз шумицу густих трепавица.

Он и она су муж и жена.

Он је као фронташ догурао до капетана прве класе па се ту зауставио и седео годинама, годинама, годинама. Најзад је отишао у пензију и, да би се у томе положају имао ма чиме занимати, он се оженио њоме, сиротом, лепом младом као капља.

Има пензионара који заволе мачку, има их који негују канаринку, има их који саде цвеће, тек свако нађе себи какву забаву да би му прошло празно време. Он је, као забаву, да би му прошло празно време, узео у кућу жену, младу као капљу.

Најпре ју је хтео научити да игра шаха, али јој то никако није ишло од руке. Тешко је било њене године везати за коцку на коју се сецује стрплење. Хтео ју је затим научити да играју доминe, али је била нервозна, није умела да рачуна и неспретно је обарала камене таблице. Најзад се, после ових неуспеха, озбиљно забринуо, чиме ће се забављати те да им пријатно прође брачни живот. И реши се да је научи сансу. То је он научио као каплар, усавршио се као поднаредник, био већ озлоглашени играч као наредник, тукао сваког од реда као потпоручик, а као поручик и капетан био непобедан.

— То кад бих научила, необично би смо лепо прекинули време — теши је он.

А њој је одиста требало прекинути време, то је све што је недостајало овоме браку.

— Али — сети се он — то се игра у троје. Немамо трећег.

— Ах, кад би се нашао трећи! — уздахнула је она.

— Кад би се нашао трећи тако бисмо лепо прекинули време — уверавао је он.

— Кад би се нашао трећи, тако би се лепо могло прекинути време — уздисала је понова она.

И ето, све што недостаје овом браку па да буде срећан то је — трећи.

М. Вунасовић

СРЖ

(2)

Кад сам ушао, с водом која се цедила с мог одела и с главе, он се насмеја болно, притрча и загрли ме.

— Пријатељу, мој слатки пријатељу! Ја те одавно зовем! — притиште ме на груди, заплака и стаде шаптати:

— Сад ми је лакше! Много лакше! Ти си ме разумео, ти си дошао.

Сузе су му текле низ лице.

Он је дрхтао целим телом и шаптао:

— Колико лакше... лакше... Ја сам те звао, и ти си ме разумео. Ти си дошао!

То беше човек. Обичан човек.

Он зна да се грли, он плаче, он је врео. Жив човек.

Обузе ме чудно осећање. Беше ми и угодно, беше ми и тешко. Угодно, јер сам открио обичног човека, док су сви причали да ту станује неко опасно створење. Беше ми тешко, јер сам открио обично створење, а надао се да видим нешто више и дубље, нешто што сам нејасно замишљао, али ни сам нисам знао шта.

Његова је глава лежала на мом десном рамену. За то време видео сам боље собу.

Зидови беху црни. По зидовима безбројне слике огњева, који су живели. Они су горели и гасили се. Живот огњева беше светлост, која је мењала и боју и сјај. Црна боја зидова спрам ватрене боје огњева беше по својој површини сјајна, у својој дубини мрачна.

— Човече! Пријатељу! Друже! Како да те ословим? — ухватио ме за рамена својим чврстим и дугим рукама, и с тужним осмехом, који му је треперио у очима, струјао кроз мишиће образа, и лебдео око усана, настављао је брзо и непрекидано:

— Ми се разумемо, је ли? Ми се разумемо! Ми смо свесни свега.

Ништа му нисам одговорио. Био сам узбуђен.

Светлост и боје продужавале су своју чаробну игру. Моје су очи биле приковане за црни сјајан зид. На сјајној површини зида видела се чудна игра светлости, а у његовој дубини чудна игра боје.

И боја и светлост живеле су.

И у даљини, бесконачној даљини... у тмини мрачне светлости прелазиле једна у другу, сливале се уједно и ишчезавале.

— Свесни свега!

Ха... ха..

Тргох се.

Тај изненадни кикот проже ми цело тело.

Погледах га у очи.

Опазио је да сам се уплашио.

— Ми ћемо се разумети, је ли? — упитао је болним, врло тихим гласом.

Бунио ме тај нагао прелаз из пакосног заједљивог смеха у болно шаптање.

Гледао сам га и даље застрашено.

— Не плаши се. Ја ћу ти све објаснити, и ти ћеш све сазнати. Тебе чуди овај живот. То је живот у животу.

Потрудио сам се и спољашност да подесим својој унутрашњости.

Његов болаи, тајанствен и тих кикот задрхта у соби. Мени се учини да и све у соби задрхта од њега. Језива струја проже ми тело, и дрхташе као и све остало тактом његова смеха.

— Ја сам ти нејасан, као што ти је и све остало овде нејасно. Ја сам глуп, луд! Је ли, луд? Зар не! Луд... Луд! — и у колико се на мом лицу оцртаваше већа зачуђеност, у толико је он постајао безобзирнији.

Реч луд изговарао је ледено-пискавим гласом, и гледао ме дубоким, мрачним погледом.

Ми смо се гледали.

Тада сам чуо шум.

Лак и лаган шум, који се час дизао, час спуштао. Час био јасан и танак, као да је долазио од некога који зна шта хоће и био тога свесан; час био потмуо и тежак, испрекидан, као да су у њему учествовале гомиле.

Погледао сам свуд унаоколо.

Од силног треперења морао сам очи склопити.

— Не затварај очи! — Чух његов глас. — Зашто се плашиш живота? То је живот. Све живи. Ја сам ти помогао да чујеш и видиш оно што као обичан човек не би могао.

Његов глас малакса, и он једва чујно и тужно прошапта:

— То ми је једина награда богова.

Али се одмах трже и његов глас и задрхта и загрме:

— Богови... Богови... Очи му се засијаше сјајем који боли и пече, мишићи набрекоше и задрхташе, и он продужи, гледајући ме у очи:

— Ти немаш снаге у живот да гледаш, живот да слушаш, и тада ће ти бити и смешно и глупо што нећеш умети живот да схватиш. Али ја ћу ти све објаснити све... све... И ми ћемо се разумети.

Његов глас у тренутку беше променио своју јачину и опорост благошћу и болом.

На све то безвољно промуцах:

— Разумећемо се!

— Ја те волим! Ти си човек! Знаш ли шта то значи!

И он ме понова притиште на груди и стаде љубити.

Напољу је беснела олуја ужасном жестином.

Гром тог тренутка, уз страшан тресак, удари у непосредну близину куће.

Он се трже.

Погледа ме дугим и празним погледом.

— Иста ноћ!

Али, пре свега чуј: И ја сам некада био обичан човек.

Тише и с осмехом наставио је:

— Знам да су ти сви причали да сам луд. Знам ја све. зато те и волим, јер си се усудио да лудаку дођеш, и видиш његову лудост, и чујеш из његових уста о величини његове лудости...

Иста ноћ.

Седео сам у овој истој соби, за оним столом крај зида, и писао дневник свог живота.

Био сам уверен да ће он бити оно што ће ми донети славу коју сам тражио.

Славу вечну.. ха.. вечну!

Једног тренутка ветар беше достигао врхунац свог живота. Из даљине је хуктало, бректало, севало, тутњало и грмело као да се делови земље руше у бескрајне поноре. А овде, око куће, ветар се цепао, урлао и ломио дрвеће. Киша, ношена ветром на махове, обливала је целу кућу, а млазеви воде ударили су кроз отворен прозор и пунили собу.

Уживао сам у тој борби свега, налазио у њој сладострасне и дубоке насладе, и на махове слатко се смејао тој безумној сили помишљајући на њену трајност.

Али грмљава, ветар, вода нису престајали, и мој стари кућерак поче да дрхти.

Соба ми је изгледала сниска и уска. Она се сваког часа све више смањивала. При сваком новом пуцњу грома њени су зидови подрхтавали, и прилазили ми ближе, и својим горњим површинама чинили дебео свод, чију сам тежину већ осећао.

Дисање ми је бивало све брже.

Језива хладноћа струјала је површином целог мог тела ка глави, јурила у безброј таласића, и ту, у глави, у малом мозгу заустављала се, витлала у круг и рила по задњем делу лобање тако силно, да сам осећао како се од ужасних тренутних болова врат грчи, а доња вилица припија уз горњу, шкргуће и кочи.

Гром тресну у тополу крај мог прозора.

За тренутак наста тишина.

Онда ветар свим беснилом понова затутња, и млазеви кише запљуснуше моју собу:

Ветар угаси лампу и поче бесно играти по соби.

Књиге, хартије и сви лакши предмети почеше да се ковитају по соби.

Ускоро и столице и столови и остале ствари почеше скакати, сударати се, претурати се, трескати и разбијати.

У једном часу створи се паклено коло свега што беше у соби, и све поче у пакленом мраку паклену игру.

Стајао сам у ћошку, са затвореним очима и дрхтао целим телом.

Главу сам био заклонио рукама, наслонио се на зид и одупрео из све снаге о патос, да ме не би дохватио необуздани ковитлац.

Не знам колико је дуго беснила оргија, кад се у тренутку осетих лак.

Снага ме нека подиже.

И чух шапат:

— Хоћеш ли вечност?

Знао сам да је то самообмана. Хтео сам самом себи да се насмејем, и рекох гласно и подругљиво:

— Хоћу!

Пре но што сам могао ма шта помислити, ма шта додати, ма шта хтети, нађох се на крилима те непознате силе

Летели смо кроз олује и облаке брзином вихора. Летели смо из мрака у светлост, из светлости у мрак.

Био сам будан, и као будан мислио сам да сањам.

Питао сам се да ли сам то ја. И нисам налазио начина да самом себи дам одговора.

Почео сам викати:

— Ја сам!.. Ја!..

Чуо сам глас.

То беше мој глас.

Опет сам сумњао.

Ко зна да ли је то мој глас? Ко зна! Чиме бих то могао посведочити? Чиме?

Слуху нисам смео веровати, јер нисам веровао свој тој хуци, коју сам слушао.

Ја сам сањао. То ми изгледаше и јасно и разумљиво. У то сам и веровао.

На вид се нисам могао ослонити. Очи су стварале слике које никад нисам видео, које себи нисам умео да објасним.

Ти су тренутци за мене били страшни, ужасни.

Разумеш ли ме, пријатељу?

Осећао сам и нисам смео веровати да осећам.

Гледао сам и видео, слушао и чуо, и лагао себе да не чујем и не видим.

Сетих се нечег.

Да окушам чуло пипања.

И стадох се ударати и уједати — и осетих ужасне болове.

То сам био ја... ја!

Али ја томе нисам хтео веровати, нисам смео веровати, и радије сам веровао да се уједам у сну.

Понова сам се уједао и понова сам осетио себе.

Са дрхтањем и стрепњом загледао сам своје ране, и налазио и видео нашу познату обичну, црвену и врелу крв.

Почео сам веровати очима.

Обузе ме страх.

Страх је одмах прешао у очајање, и ја сам се дерао из све снаге, и молио и преклињао да ми се да одговор, ма какав одговор.

И — ништа... Ништа!

Мој будући пријатељ није говорио хладно, није говорио, без израза; он у ствари и није говорио: он је доживљавао преда мном понова оно што је причао.

Његове су очи изражавале сваку мисао јасније и боље но саме речи; његове су боре на високом челу и сваки мишић на лицу убедљивије говорили но саме мисли.

Он је свим чулима објашњавао свој живот.

Пред таквом јасношћу стајао сам као укочен и гледао.

Његово „ништа“ беше изговорено тако лагано и тако тајанствено, са толико живота, да сам оног тренутка чуо бесконачан број гласова, који су се сливали у једноставан шум и понављали лагано и тајанствено реч: ништа... ништа...

Мој се глас одмах губио, без одговора.

Моје напрезање да ма шта дохватим, да ма шта напипам, беше узалудно.

(Наставиће се)

Зофка Кведер

У З О Р У

Било је већ пред зору, а они су још шетали по улицама. Гласови су им се одбијали од високих зидова, а очи су им, крупне и ватрене, сијале из глава. После дугог времена синоћ су се састали у кавани и нису се могли растати. Неко од њих бацио је реч пред њих, а они је прихватише ватрено и одушевљено. И бескрајна дебата се разви и поче летети сад на лево, сад на десно, као пенушаво море на обали. А за време паузе ступио је други неко, с новом темом, и гласови им оживеше и понова им се душе узбуркаше.

Сада су били већ мирни и тихи. Сиви мрак, који је долазио са истока, ширио се као љути, иронични подсмех њиховом усхићењу. Тешко су падале речи и вешале се о раме као неко огромно, непознато бreme. Долазио је дан и они су осећали близину свога свакидашњег, сухог и досадног живота.

„Ми сви тонемо“, почео је један, „као да стојимо на мочарноме тлу. У почетку још скачеш у месту, али замало прионе проклето блато за твоје ноге и ти мало по мало лежеш доле. И ништа не опазиш. Руке су још слободне и ти машеш и размахујеш, вичући: „Напред, напред!“ али, братац, само маши, замало ћеш постати понизан и миран, док ти последња прегршт блата не зачепи уста, не замаже очи и уши. За тим је добро — покоран си!“

„Да, пропадамо, збиља пропадамо“ — почеше други. „Погле овога! Постао је узорита пришипетља назадњачке клике. Погле другог! Залепио се за своју службицу, да га ни сам ђаво не отрже од ње; трећему је златни оковратник стегао грло; четврти се оженио празним судом али пуном кесом, пети — ко ће их избројати! Сви су пресавили кичму, и, гледајте, добро им је! А ми, ми сами! Зар нас, зар сваког од нас, за ово или за оно није стид пред својој душом? Ступали смо напред, а гле, врага, нешто ти се саплете међ ноге и ти колико си дуг и широк, лежиш на трбуху. А шта те је оборило? Комад хлеба! Празан желудац! Поцепана сукња! Како си красно савио кичму, како се лепо клањаш, како су смерне твоје речи! Еј, а пред тобом ко је тај господин!? Пре четрнаест дана јавно си му рекао да је лопов, пре четрнаест дана он је о теби просипао у свет такве ствари, због којих би те, кад би биле истина, сваки поштен човек могао плунути. Ти знаш да си чист, ти знаш да тај господин није достојан ни да ти обућу очисти, и гле! стојиш пред њим и кичма ти је савијена, уста ти говоре покајно: „Знам да сте част нашега народа, мислите о мени како хоћете, али ја вас поштујем! То му говориш, драговићу, а знаш да се тај господин пре по сахата ваљао по ђубрету, да нема вредности ни за лек. Комад хлеба има у руци, то, то је оно! Комад хлеба! Човек је гладан, посао спава негде под неком стрехом, посао не носи обућу без ђонова, прљаве кошуље, поцепане сукње. Зато ћеш савити кичму, продаћеш комад вредности, мало памети и нешто сведоцаба. Своју ћеш душу маскирати и показаш им је, узеш срце у руке и правићеш експерименте: „Молим, господо, ближе! Изврсна забава и јевтино, збиља јевтино! Мој желудац је празан и прсти ми пропадају кроз ципеле. Баците ми две, три крајцаре, молим понизно!“... Тако је! Једанпут, двапут, трипут... Два, трипут устанеш,

исправиш кичму, идеш својим путем даље, а леђа су ти све мршавија и најзад се отегнеш по тлу и мислиш: „Врага, циљеви! Човек мора бити сит!...“

Јутро је долазило, сиво и прљаво. Мокре, ружне магле вукле су се по асфалу и лица пријатеља била су у јутарњему мраку жута и уморна. Толико крупних речи пало је те ноћи, и гле, дошло је јутро и ружна стварност им се клибила у лице. Поздравише се тихо и разиђоше се да се умију и приправе за комедију дана, да понова уговарају на десно и на лево зарад хлеба; јер циљеви и идеали нису за дан. Човек мора бити сит, сит!

Видели су сви: На мочари стојимо, блато нам се хвата око ногу, тонемо. Колико ће нам још бити слободне руке, колико ће нам још бити чиста уста, колико ће још наше очи гледати у даљину идеалима наше младости, која бежи од нас? Колико?

Са словечког, В. Ј. Р.

Зофна Кведер

ТУЂЕ СУЗЕ

Разговарали смо о некој списатељици.

„Не свиди ми се“, рече неко. „Она никад не да себе, своје срце, своју душу. Где је она, молим Вас? Очи су јој изгореле и ничег више нема на њихову дну; погледи јој теку, као детективи строго и хладно унаоколо и траже, откривају. Но где је она, где је њена душа, где је њено срце, где је њен смех, где су њене сузе? Нећете их наћи, нећете!“

И други су одобравали:

„Да, збиља, нећемо их наћи. Она је дар, изабрани дар, код ње врло мало има храбрости, али и одвише поноса да би нам дала више, као тај свој дар; душу нам не да и очи су јој у ствари хладне и ћутљиве, као манастирски прозори у осамљеним улицама. Али то нама није довољно, данас кад унаоколо проливамо своју крв из срца, кад са болним весељем кидамо последње завоје са своје душе!“

„Није довољно, није довољно!“ понављаху и неки се спремаху да изгрде ту списатељицу, ћутљиву и неприступну.

А тада се јави једна моја пријатељица, моја пријатељица која има сањиве очи и дубоку душу, и рече тихо и плахо:

„Није довољно?! Није довољно што иде за нама и скупља наше сузе, што збира наше уздахе, и што чува наш ретки смех?! Незахвални смо, незахвални смо ми сви“.

Заруменила се, оборила очи и читаво по подне није проговорила ни једне једите речи више.

Када сам сама ишла кући по прашљивоме путу и када сам стигла на обалу, уморна и знојава, обазрех се и тад ми се учини да видим како оздо иде једна висока женска хладних очију које нешто траже. Сагињала се и по путној прашини тражила је сузе свих оних, који су ишли по томе мучном путу пре ње. Скупљала је те сузе и сваку је сачувала у своме срцу. И кад је пришла ближе, видеда сам да из њених угашених, испитивачких очију падају сузе на пут. Падају те крупне, горке сузе из њених испитивачких очију — али она иде даље и ноге јој газе по њеним блиставим сузама и покривају их сивом, прљавом прашином. Иде даље и сагиње се к земљи и сваку туђу сузу, коју нађе, сачува у своме срцу.

Са словеначког В. Ј. Р.

Кнут Хамсун

ГЛАД

РОМАН

Први део.

(2)

Ја пођох вратима с тако важним изгледом, као да сам у стању дати томе човеку какав добар положај. Док сам излазио, љубазни зеленаш ми се двапут поклонио, но ја се још једном опростих са њим.

На степеницама сретох једну жену са просјачком торбицом у руци. Она се бојажљиво припи уза зид, да би ми начинила места, и ја се нехотице маших у џеп да бих јој дао штогод; али, не нашавши ништа, збуних се и прођох поред ње, оборивши главу. Мало затим, ја чух где она куца у врата зеленашева.

Сунце је стојало високо; било је око дванаест часова. Град поче обживљавати, приближавало се време шетње; људи су ишли тамо амо по улицама, поздрављали један другог и осмехивали се. Ја припах уз

тело лактове, начиних се сасвим маленим и промакох неопажено [покрај неких својих познаника, који су стојали на углу код универзитета и разгледали пролазнике. Стадох ићи уз дворски брег и удубих се у мисли.

Како су сви ти људи, које сам насумце сретао, лако и весело држали своје ведре главе на раменима! Они су ишли по животном путу исто тако лако, као да лете по паркету какве балске сале! Ни на једном лицу ја не запазих ни сенке туге; по свему изгледу, никога ништа није мучило, није било ни једне мрачне мисли, ни најмањег душевног бола: сви су били лепо расположени. И ја сам ишао раме уз раме са тим људма, млад, тек ступио у живот — и ја сам већ заборавио шта је то срећа! Стадох размишљати о томе и нађох да је судбина у односу према мени била страшно неправедна. Зашто је она са мном поступала тако сурово за последњих месеца? Ја нисам више познавао своју веселу нарав! Са свих страна изливале су се на ме најнеочекиваније непријатности. Нисам могао сести на клупу или коракнути, а да се не подвргнем ситним, савршено незначајним случајностима, некаквим тричаријама, које су ми квариле расположење и убијале ми снагу. Један пас који је трчао, жута ружа у рупици од капута некога господина могли су истерати моје мисли из равнотеже и задуго ме занимати. Шта ми је? Није ваљда Бог на ме указао прстом? И зашто баш на ме? Зашто не на кога другог човека, рецимо у Јужној Америци? Што сам више о томе размишљао, све ми је постајало непојамнијим зашто је баш мени пало у део да будем пробни камен у рукама Господа Бога. Мене је исто тако задивљавало и то, зашто судбина није нашла никог другог на целом свету но се задржала баш на мени. — Зашто није на књигопродавцу Паши или на бродском експедитору Хенешену?

Ишао сам и лупао главу тим питањем и никако га не могах разрешити; налазио сам најпозитивније доказе противу такве самовоље Господа Бога, због које ја имам да испаштам за грехове мало не свих људи. Чак и када сам нашао једну празну клупу и сео на њу, то је питање толико пригушивало моје мисли, да нисам могао мислити ни о чему другом. Од тога истог мајског дана, када су се у мојој судбини почели преврати, ја сам добро запазио да ме све више и више захвата нека слабост, која парализује моју вољу, и ја нисам кадар управљати својим делима, ни тежити одређеноме циљу. Као да ми се у душу уселили читави ројеви ситних, шкодљивих инсеката и до дна исисали сву моју унутрашњост. Шта је, ако је Бог поставио себи за циљ да ме коначно упропасти? Устадох и стадох ходати тамо амо поред клупе.

У томе тренутку све моје биће налазило се у стање љуте патње; осећао сам бол чак и у рукама и једва сам могао држати их обично. Па и од последње обилне трпезе осећао сам се рђаво, као да сам био одвише сит; био сам узбуђен и ишао сам тамо амо, не подижући главе, и људи који су пролазили изгледали су ми као неке сени које промичу око мене. Најзад, на моју клупу седоше два господина, који запалише

цигаре и почеше гласно ћеретати један с другим. Мене то наљути, и већ хтедох почети разговор са њима, но затим размислих и пођох у други крај парка, где нађох другу клупу и седох на њу.

Мисли о Богу опет ме почеше занимати. Нађох да је од његове стране неопростиво натрпавати ми препоне на пут и кварити сав посао, када сам ја тражио места за се, а међутим сам толико молио за насушни хлеб. Тако сам добро запазио да ми је сваки пут после дугога гладовања мозак као по мало истицао из главе, и она је постајала потпуно празна и лака. Чинила ми се као нека туђа ствар и нимало је нисам осећао на раменима; а осим тога, у мени се јављало такво осећање, да ми се очи одвећ широко отварају, кад гледам ма на кога било.

Седео сам на клупи и мислио о свему томе, и на срцу ми се гомила све више и више горчине притиву Бога због његове упорне суровости према мени.

Ако је Он мислио приближити ме Себи и поправити ме, наголећи ме да се патим и стављајући ми на пут једну препону за другом, онда се Он мало преварио, — у то сам Га могао уверити. И ја дрско, мало не од плача, подигох очи навише и у мислима Му исказах све то једанпут за свагда.

Одломци од онога, чему су ме учили у детињству, заталасаше ми се у мозгу, у ушима ми одјекиваху речи из Библије, ја тихо стадох говорити сам са собом, са осмехом нагнувши главу у страну. Зашто да се бринем о томе шта ћу јести, шта ћу пити и у што ћу обући кукавно боравиште за црве, које се на земљи зове телом? Зар се Отац мој Небесни неће побринути за ме, као и о птицама небесним, зар Он није показао Своје милосрђе указавши на недостојног роба прстом Својим? Бог је ставио Свој прст у моје живце и неопазно, без икакве муке, заплитао њихове нити. А кад је извукао Свој прст, на овоме су остала влакна и нити мојих живаца. И на ономе месту, где је био прст, који је био прст Божји, образовао се отвор који зјапи, а у мозгу ми је тај прст оставио траг у облику ране. Но после тога, чим ме се Бог дотакао Својим прстом, Он ме је оставио на миру и није ме се више тицао нити ми учинио какво зло. Он ме је пустио да идем с миром и пустио ме да идем с отвореном раном. И никаква ми зла није учинио Господ Бог, који борави у вечности....

Звук музике допре до мене с ветром од булеvara, значи било је више од два часа. Извадих свој писаћи прибор да бих покушао написати штогод, и одједном из џепа ми испаде моја берберска књижица. Расклопих је и пребројах листиће: било је шест купона. Хвала Богу! — рекох и нехотице. Могао сам се бријати још две недеље и нићи пристојно! И због тог малог имања, које ми беше још остало, мене намах обузе лепше расположење; ја брижљиво разгледах купоне и стрпах књижицу у џеп.

Али писати нисам могао. После неколико врста ништа ми не падаше на памет: мисли ми беху негде далеко, и ја се не могах прибрати да мислим у једном одређеном правцу. Све је на мене утицало и веселило ме, све што сам видео чинило је на ме нови утисак. Мухе и ситни комарци падали су на хартију и сметали ми; дувао сам да би их отерао, одувавах их све јаче, али залуду. Малена створења падају на леђа, постају тежа и показују такав отпор да се њихове танане ноге повијају. Није их никако могућно отклонити. Испада им за руком да се залепе ма за што, одупиру се ножицама о какву тачку или неравнину на хартији и стоје непомично све док им не прасне воља поћи својим путем.

Неко време су ме та мала чудовишта и даље занимала, и ја пребацих ногу преко ноге и посматрах их дуго. Одједном од булевара до мене допреше две кларинетске ноте и мојој мисли далоше нов подстрек. У досади што не могу да напишем свој чланак, ја стрпах хартије у џеп и устурих се на наслон од клупе. У томе тренутку ми је у глави тако ведро, могу да мислим најтананије мисли. За то време од како сам у том заваљеном положају и погледом површно додирујем груди и ноге — онајам уздрхтали покрет, који моја нога чини при сваком удару била. Подижем се упола и гледам у ноге и тога часа преживљујем неко фантастично и чудно расположење, за које раније нисам знао. Неки танани поражајни подстрек дође до мојих живаца, пролете кроз њих као какво светло дрхтање. Погледајући на своју обућу, ја као да сусретах доброг познаника или да добијох натраг неки истргнути део самога себе; неко осећање сједињења трепери ми у души, очи се пуне сузама и ја осећам своје чизме као неки тихи звук који се к мени таласа. — Слабост! — строго рекох самом себи, и стегох песнице и рекох: — Слабост! Смејао сам се самом себи поводом тих ружних осећања, подсмевао сам се себи потпуно свесно. Говорио сам врло строго и здраво и крепко сам затварао очи да би одагнао сузе. Као да никад нисам видео своје чизме, почињем проучавати њихов изглед, њихову мимику при сваком покрету моје ноге, њихов облик и њихово изношено лице, и налазим да те боре и бели швови дају им израза, дају им физиономију. Неки део мога властитог бива пређе на ту обућу, она дејствоваше на ме као неки дах на моје „ја“, као један део самога мене, део који дише...

Седео сам дуго и подавао се тим осећањима, читав један час. Али наиђе неки мали стари човек и заузео други крај клупе; седајући, он од хода тешко уздахну и рече:

— Да—да—да—да—да—да—да, тако је то!

Тек што чух његов глас, у глави ми нешто фијукну, као ветар, ја оставих чизмама да и даље буду чизме, и чак ми се учини да се то мутно расположење које тек што сам преживео тицало неког давно

протеклог времена, пре годину или две и почело мало по мало ишчезавати из моје главе. Стадох посматрати старца.

Шта се мене тицао овај човечуљак? Баш ни најмање! Занимало ме је само то што он у руци држи новине, неки стари број са страном на којој су озго огласи, у којима је, како се видело, било нешто завијено. Мене обузе радозналост, и не могах очију одвојити од тих новина, дође ми безумна мисао да су то неке врло важне новине, једине у својој врсти; моја радозналост је расла, и ја се на клупи стадох кретати напред и назад. Ту су могли бити неки документи, неке опасне хартије, покрадене из каквог архива. И сену ми мисао о каквом тајном уговору, завери.

Човек је мирно седео и мислио. Зашто је он носио новине другаче но што их сви носе, не са заглављем споља? Какве су то замке? Он по изгледу, није хтео испуштати из руку свој завијутак ни зашто на свету. Он га, можда, није смео поверити свом рођеном џепу. Био сам готов главу дати да се у томе завијутку нешто скривало.

Гледао сам у даљину. Већ та околност што није било ни најмање могућности проникнути у ту тајанствену ствар, доводила ме до лудила од радозналости. Претурао сам по својим џеповима, хтео сам овоме човеку понудити ма шта и ступити с њим у разговор, па извадих своју берберску књижицу, али је опет сакрих. Наједном обузе ме нека безочност, ја се куцнух по празном бочном џепу и рекох:

— Могу ли вам понудити цигару дувана?

Хвала, овај човек није пушио, морао је због очију оставити дуван; он је био скоро слеп. Уосталом, он је веома захвалан!

— Да ли га одавно боле очи? Он можда, не може ни да чита? Чак ни новине?

— По несрећи, чак ни новине!

Човек ме погледа. На сваком оку његову била је бела навлака која му је давала неки стакласти израз; имао је бели поглед, који је производио неки одвратни утисак.

— Ви нисте одавде?

— Да.... Зар он не може да прочита чак ни назив новина, које држи у рукама?

— С муком.... Уосталом, он одмах опази да сам странац; нешто у нјанси мога гласа убеђивало га је у то. Врло просто, он има тако фини слух. Ноћу, када све спава, он је могао чути човечје дисање у суседној соби.... Шта сам хтео рећи, — а где станујете?

У мојој глави одмах би већ готова лаж. Лагао сам нехотице, без предумишљаја и задње мисли, и одговорих:

— На тргу Светог Олафа.

— Збиља? Овај човек зна сваки камен на тргу Светог Олафа. Тамо има једна чесма, неколико гасних фењера, два дрвета, он се сећао свега... Који је број вашег стана?

Хтео сам свршити с тим и устадох, доведен до крајности својом несноеном мишљу о новинама. Тајна се морала ма по коју цену објаснити.

— Па кад не можете читати новине, зашто онда...

— Број два, ви, чини ми се, рекосте? — У своје време познавао сам све кираџије у том стану.

Да бих свршио са њим, ја брзо потражих какво име, — за час измислих то име и бацих га, да бих уставно свога мучитеља.

— Хаполати, — рекох.

— Хаполати, да, — климну главом човек и не изостави ни једнога гласа у овом тешком имену.

Ја га избеумљено посматрах; он је седео врло озбиљан и лице му беше замишљено. Не стигох ни да изговорим то глупо име, које ми паде на памет, када се човек сроди с њим и учини се као да га је чуо раније. У тај мах он метну свој завијутак на клупу, и ја осетих, како сва моја радозналост трепери у мени. Обратих му пажњу да је на новинама било две масне мрље.

— Да ваш газда није морнар? — упита човек, и у његову гласу не беше ни сени ироније. — Колико памтим, он је био морнар.

— Морнар? Опростите, мора бити да ви познајете његова брата; а он се зове И. А. Хаполати, агент.

Држао сам да ће га то поразити; али он је радо веровао све.

— Способан је човек, колико сам ја слушао? — рече он продужавајући разговор.

— О, јест, смишљен човек, прави човек од закона, агент за све могуће ствари, — китајска јагода, перо и перје из Русије, кожа, шума, канцеларијско мастило....

— Хе, хе, до ђавола! — прекиде ме старац живо.

Ово стаде постајати забавним. Положај ме је привлачио, и у глави ми ницаше једна лаж за другом. Ја понова седох, заборавих новине, загонетне хартије, падох у ватру и прекидах саговорника. Поверљивост малога кепеца учини ме до глупости наглим, брзоплетим, хтедох му наговорити гомилу немилосрдних лажи, потући га до ноге.

— Да ли је слушао он о електричном молитвенику, који је Хаполати пронашао?

— Шта, елек...?

— С електричним писменима, која се могу осветлити у помрчини! Огромно предузеће, милијони франака у обрту, словоливнице и штампарије у послу, стотинама механичара с великим платама, — седам стотина људи, како сам чуо.

— Ја сам тек онако рекао! — тихо рече он.

Више ништа не рече; веровао је свакој мојој речи, нимало не мислећи. То ме у неколико разочараваше, чекао сам да га моје измишљотине доведу до лудила. Скrojих још две лажи, доведох то до беснила

шанух да је Хаполати читавих девет година био министар у Персији, — Ви, можда, не можете ни замислити шта то значи бити министар у Персији? — упитах ја. — То је више, но код нас краљ, или готово толико исто, колико султан, ако он зна шта је то. Али Хаполати се извештио и ни једанпут се није преварио. И ја испричах о Илајали, његовој кћери, вили, кнегињици, која је имала три стотине робинја и која је лежала на постељи од жутих ружа; била је најлепше створење, које сам ја видео, — тако ми Бога, — ја нисам видео њој ништа слично у своме животу!

— Зар је била тако лепа? — рече старац расејано и гледајући у земљу.

— Лепа? Она је дивна, ђаволски нежна! Очи — шта је свила, руке од хилибара! Само један једини поглед њен доводио је у искушење, као пољубац, а када ме је звала, глас јој је, као струја вина, продирао у срце. Зашто да не буде тако дивна?! Зар ју је он сматрао за продавачицу или за слушкињу у пожарном одељењу? Она је просто једна небесна дивота, морам му рећи, — бајка.

— Па разуме се, — рече старац у некој забуни.

Његова мирноћа досада ми; бејех опијен својим рођеним гласом и говором сасвим озбиљно. О покраденоме архиву, о завери са кеквом страном државом нисам више ни мислио; мали, мршави завијутак лежао је између нас на клупи, али у мени већ не беше ни најмање жеље да га претресем и разгледам шта је у њему. Бејех сав прогутан својим рођеним причама, пред очима ми пролетаху чудновате слике, крв ми је журила у главу, и ја сам лагао за седморо.

(Прев. В. Ј. Р.)

(Наставиће се)

Гргур Ђерић

СТАЊЕ СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ у 1911 години

Првих десет година XX века представљају плодно и занимљиво доба у историји српске књижевности. За то време губе се један за другим без мало не сви важнији представници старог кола књижевног, а, у исти мах, развија се — лагано и нешто на страни — читава једна генерација нових људи, који формирају своје књижевно убеђење независно од старијих, независно од ма какве традиције: у друкчијој сре-

дини и под другим условима. Та је генерација постепено заузимала места која су старији напуштали, гледајући при том да истакне што је могуће више своје *ново* над оним што припадале већ прошлости. И она је успела најзад да постане „владајућа“: огрешив се, до душе, мало о своје претходнике, и дајући правац и тон млађима. Међу овим млађима било их је који су се издвајали као *најмлађи* и показивали у својим радовима тежњу за потпуно новим књижевним вјерују, не могући никако да саобразе своја схватања схватањима генерације која је тада била у пуноме јеку свог рада. Али ни они *старији* нису били сви изумрли; нити су се ти преостали били дефинитивно повукли од рада. Тако смо доживели један леп и занимљив сусрет три разне књижевне генерације, од којих се свака трудила да да што је најбоље могла. Година 1911 је карактеристична у овом погледу.

Са прошлом годином смо ступили у другу деценију XX века. Шта нам носи та деценија? Хоће ли и она бити плодна и разноврсна као прва? Дали ће се *најмлађи* моћи потпуно да отму од сваког утицаја и да постану своји, како то сад обећавају? Или ће можда владајућа генерација постати диктаторска, те постићи оно што старији нису могли, т. ј. дати добу у које ради свој властити „каше“, своју властиту боју и наметнути му своја властита књижевна уверења? — Од свега тог две су ствари сигурне. Прво, да ће у току ове деценије *старији* отпевати своју лабудовску песму, најлепшу можда, али и последњу, — што ће значити дефинитиван раскид с прошлошћу и почетак новог доба; и друго, да ће судбоносни политички догађаји који нас чекају, упутити духове на рад у сасвим другоме правцу. Нама је дакле судба доделила да будемо присутни неизбежном прелому, што га преживљује српска књига, па нам је стога дужност да пратимо и бележимо све што може бити карактеристично за тај прелом. Казали смо да је у томе погледу значајна година 1911. Иначе по самој књижевној производњи особито што се тиче лепе књижевности, она заостаје у многоме за претпрошлом годином. Може се рећи чак да у њој лепа књижевност преживљује као неку кризу. Оно што је најјаче и најбоље било у њој, то нису емотивна и забавна дела, него расправе, студије, мемсари и критике. Као да је стогодишњица Доситијеве смрти дала сигнал за обнову рационализма у српској књизи! Или, као да се свет заморио и заситио читањем песама, приповедака и романа, па хоће да се прибере, поучи и размишља о реалнијим својим потребама. Чак драма, која је обећавала да постане цветајући род у српској књижевности, свела је готово сасвим године 1911. Да није било Нушићевога *Пушта око свећа* и неуспелих *Рачуна* Миле Димитријевића, драма би остала потпуно незаступљена у нашем Народном Позоришту.

Горње напомене су нам се учиниле потребне, да би се јасније уочила књижевна физиономија прошле године. Било је потребно дати извесну средину, па у њој изучавати један њен део; а никако издвојити годину

и посматрати је за себе, независно од оног што јој је претходило. Јер би смо у том случају имали један извештачен и намештен посао, који би нас довео до погрешних закључака. Из сличних разлога нећемо учинити ни преглед по књижевним родовима, који је такође вештачки и неприродан, него ћемо га учинити по људима, по онима који су радили и писали, и који представљају разне струје и тежње у нашој књижевности прошле године. Струја — ако смем тако да кажем — било је у 1911. години три: старија, нова и најмлађа. Оне су опет биле представљене са три генерације: старијом, новом и најмлађом. Да их пређемо дакле по овом реду, старајући се да ниједној не учинимо неправду.

Старији.

Они су малобројни и одабрани, и достојно су се одужили српској књизи. Они се ретко одају новим проучавањима, не саопштавају резултате до којих су дошли у тим проучавањима; не губе се у празним разговорима и не прилажу скоро никакав трибут чистој белетристици. Њима није до губљења времена, којег и иначе немају много на расположењу. Они се, или бар највише њих, повлаче у себе прибирају се и траже по својем искуству оно што им изгледа најважније да се потомству сачува. Како су то махом људи који су и активно ушли у живот, који за дужи низ година воде политичку борбу, то је и предмет њихових дела често политичке природе, што им наравно не умањује вредност. Јер сва она писана су књижевно, имају стила и стилски су лепа.

Многи су од наших старијих радили у своје време и на белетристици, и то онда кад се о белетристици имало много лепше мишљење него данас, кад је она вољена ради ње саме, кад се читаво једно покољење заносило њеним химерама. Од свега тога они су данас сачували култ стила и извежбаност да лепо пишу, те им по томе дела и могу да иду у књижевност. Многи и многи од млађих могли би овде да уче шта је то „лични“ стил, и како се књижевно пише.

Најстарији међу старијима је Стојан Новаковић. Он у зиму свог живота пише и издаје историјско-мемоарске белешке: *Двадесет година уставне политике у Србији*, које обраћају на себе општу пажњу са своје компетентности. У исто време излази и потпуна библиографија радова овога неуморног српског књижевника. — Стојан Протић, који је давно већ био напустио књижевне амбиције, показује се врло плодан ове године. Од њега имамо: *Одломке из уставне и народне борбе у Србији* (пандан горњој књизи Новаковићевој), *Хрватске прилике и народно јединство Срба и Хрватиа*, са тачним и широким погледима на ствари; најзад: *Наше социјалистичке и слободна штампа*. Све три књиге имају полемички и борбени карактер. — Од Љубе Стојановића има корисна књижица: *Наше школовање*, која је у ствари говор, држан приликом једне учитељске скупштине. — На историји су радили д-р

Владан Ђорђевић (*Европа и Балкан*) и, с више успеха, д-р Драгољуб Павловић.

Долазе писци који стоје ближе лепој књижевности. Ту је најпре Богдан Поповић (*Из књижевности и Antologija novije srpske lirike*); затим, Јаша Продановић: *О Забавнику Српске Књижевне Задруге у Просветном Гласнику*. Ова критичка расматрања једног даровитог књижевника, који се после толико година јавнога политичког живота и умноженог животног искуства враћа опет књижевности, иду можда међу најлепше ствари, написане на српском језику у 1911 години. Ту су, даље, Миливоје Башић (*Из старе српске књижевности*, антологија јединствена у своме роду) и Тодор Стефановић—Виловски (*Стари Београд*.)

Нови

Они су сви на послу. Раде и такме се радећи. Њихова је реч пресудна. Они стварају и обарају књижевне репутације, воде међу собом жучне полемике на живот и смрт, згруписавају око себе млађе људе, дају им тон и правац; уређују књижевне листове, имају у рукама фондове и књижевне установе: представљају стваран књижевни живот, једном речи. На њима лежи и у њима је оличен најбољи део савремене српске књижевности. Они јој дају свој „каше“, они је богате најјачим и најразноврснијим делима. Они су и најмногобројнији. Стога, признајемо, овде нам је се и најтеже наћи. Сви су родови заступљени, и наука, и критика, и лепа књижевност у ужем смислу. Науку су обрађивали: д-р Јован Радоњић (*Гроф Ђорђе Бранковић* и превод Јиречекове *Историје српског народа*), Д. Руварац (*О кроници Ђорђа Бранковића*), Милош Р. Милошевић (*Општа културна педагогика*), Јован Ђ. Јовановић (превод Цијенових *Основа физиолошке психологије*), д-р Станоје Станојевић (*Историја Српског народа*), д-р Тихомир Ђорђевић, д-р Никола Вулић д-р Драг. Аранђеловић, д-р Живојин Перић, Ђока Несторовић, д-р Михаило Петровић (*Основи математичке феноменологије*), д-р Василије Ђерић (*О српском имену*), и још многи други. Књижевник — социолог је Коста Стојановић (*Политичко-економски говори и расправе и тумачење физичких и социјалних појава*) На критици књижевној ради још непрестано д-р Јован Скерлић (*Књиге и љисци*, V свеска), кога можемо сматрати као јединога правога српскога критичара — импресионисту; од њега је и *Историски преглед српске шtamпе*. — Међу писцима студија и монографија истакли су се: д-р Николај Велимировић (*Религија Његошева*), Слободан Јовановић (друго издање *Макиавелија*), Марко Цар (*Саво Бјелановић*), д-р Коста Кумануди (студија о *Бенџамину Констану*), д-р Милош Тривунац (*О Немцима*), итд. Чистих белетриста било је мало ове године, и они раде једино по часописима (Бора Станковић, Иво Ђипико, Милан Ракић, Јован Дучић, Светозар Ђоровић, Риста Одавић, Рикард Николић, Милорад М. Петровић, Велимир Рајић,

Невесиньски, Милутин Јовановић, Милета Јакшић и још неколико других.) Засебне књиге издали су: д-р Светислав Стефановић (симболична драма *Сукоби*), Алекса Шантић (*Пјесме* у издању Српске Књижевне Задруге. Оне су једнодушно признате као најбоље ствари Шантићеве), Пера Одавић (*Пушем чежње и снова*) и Милорад Павловић (*Најуљске шећње*). Марко Цар дао је *Приморке* и путопис *Наше приморје*. — Година 1911 има да забележи и две полемике, које су праћене од почетка до краја с највећим интересовањем целокупне читалачке публике. У једној учествовали су д-р Никола Вулић и Јован Томић; она се свршила несрећно по Јована Томића: репутација коју је дотле уживао скрхана је једном за свагда. Из полемике са д-р Вулићем Јован Томић је изишао унижен и сузбијен међу обичније писце другог и трећег реда. Друга полемика је вођена између д-р Станоја Станојевића с једне и д-р Јована Скерлића и Павла Поповића с друге стране. Обе полемике су биле карактеристичне, јер су вођене књижевно и начелно, са обилном документацијом и с разлозима. Ипак, свака полемика је носила и јасне трагове од темперамента и интелигенције оног који ју је писао, те је и у том погледу свака била занимљива. Изгледа чак да су обе ове полемике — вођене од самих универзитетских професора — стајале у некој далекој међусобној вези.

Толико о новима.

Најмлађи.

Најмлађи су активни исто тако као и *нови*, само што не дају дела онога значаја, и што су под јаким утицајима. И ако би хтели сви да су *своји*, да су оригинални и независни, ипак они у већини случајева то нису. И често су баш под оним утицајима од којих се највише бране. Тако Ниче, Ибзен и Леонид Андрејев имају још увек својих свесних и несвесних следбеника; а француски писци су постали већ права опасност за неке од наших *млађих*. Понајчешће су пак утицаји разнострани и изукрштани, и са стране и домаћи. Крај свега тога има и доста јаких индивидуалности и развијених личности, које иду смело својим путем и мисле *слободно* својом главом. Те личности су ван утицаја, и оне *врше* утицај, — ма како мален био он; има код њих нечега трезвеног и рационалистичког, што им не да да буду заведени; они представљају нов покрет, последњу струју, и они ће можда имати последњу реч. Тако код самих *млађих* има три или четири различне групе: једни су претерано модерни, болесни, нервозни, растрзани необичним боловима и мучени неодређеним тежњама, сустали још пре започете борбе, идући више за сензацијом него за осећањем; други су неки мали надљуди, сањиновци и индивидуалисте, код којих још није живот довољно уравнотежен и који ће се тек доцније развити; треће су „Французи“ — леметровци, ренановци, итд. (они обично воле да позирају са својим талентом и ученошћу; и нарочито, воле много да говоре); најзад су ту и људи здравих појмова

и здраве памети, који исто тако читају и прате ствари, али не позирају, и чувају суревњиво своју духовну самосталност. Ипак, покрај свих ових разлика, има и много сличности међу овим младим људима. Има нешто унутрашње, интимно, што их приближује једне другима и чини од њих једну засебну генерацију, сасвим друкчију од оне о којој је до мало час било речи. Ево како то последње коло стоји у 1911. години.

Највише се негује песништво, које и квалитативно и квантитативно добро стоји. Поред успешних збирака Станислава Винавера (*Мјећа*), Влад. Петковића—*Dis-a (Ушћољене душе)* и Момчила Милошевића (*Под старим кровом*), има још велики број ванредно лепих песама растурених по часописима. Од даровитијих песника, који су радили по књижевним листовима, да поменемо: Симу Пандуровића, Милутина Јовановића, Вељка Петровића, Даницу Марковић, Проку Јовкића (Нестора Жучног), Мирка Королију, Милутина Бојића, Божу Весића и Душана Срезојевића. — У прози дао је Милутин Ускоковић своју збирку приповедака: *Кад руже цвећају* (од којих су две-три права ремек-делца). М. Вукасовић је издао своје „*Басне*“, које су биле доста добро примљене. Приповетком и импресијама бавиле су се, поред осталих, још и Л. Михајловић и Исидора Секулић. На стихованој драми огледао се Жарко Лазаревић, давши у своме *Заласку сунца* једну импресивну сличицу из приморског живота. — Д-р Милан Ђурчин, који је спремио *Српско-Хрватски алманах за 1911*, предузео је и мучан посао превођења Ничеовога: *Тако је говорио Заратустра* (изишла само прва свеска). Преведене су даље још и ове ствари на српски: *Прича Филипа Васиљевића* (Максим Горки), *Историја једног злочина* (Горки), *Бездан* (Леонид Андрејев), *Госћи, плес смрти* (С. Пшибишевски) и *Тренушак* (од Виниченка), — свих пету издању Библиотекe „*Младост*“. За књижевне листове су преводили Гргур Берић, Миодраг Ибровац, Милоје Сретеновић, Урош Џонић, Велимир Рајић и други. — Напоследку, и критика је била омиљен књижевни род код *млађих*. На њој су радили: Бранко Лазаревић, Душан Николајевић, Коста Луковић, Гргур Берић, Милутин Бојић, Никола Антула, Александар Арнаутовић, Милоје Милојевић, д-р Борислав Лоренц, и т. д.

Часописи

Већи и бољи део лепе књижевности остао је био у часописима, који су, у опште узев, доста добро стајали прошле године. Ваљано је уређиван *Српски Књижевни Гласник* (ур. д-р Јован Скерлић); одмах за њим би дошао омладински лист *Венац*, који уређује Јеремија Живановић. *Венац* је за кратко време наишао свуда на леп пријем, што нас може само обрадовати, пошто је он једини прави омладински лист у целој Српству. *Венац* је књижевности већ дао неке од *млађих*, који су у њему учили прву школу и у њему се првом огледали. (У последње време покренута су још два омладинска листа *Ново Коло* и *Српски Омладински Гласник*). — На треће место тек стављамо *Дело*,

које је ове године ипак боље уређивано него раније. Уредници су били д-р Драгољуб Павловић и Риста Одавић. — *Нова искра* (под уредништвом Р. Одавића) пред крај године престала је сасвим излазити. — *Бранково Коло* исто тако било је изложено преко целе године кризама сваке врсте, те је једва животарило. — *Босанска Вила*, претрпев и сама многе кризе, пошла је најзад редовним и сигурним путем.

Ето укратко целокупне физиономије наше књижевности у години 1911. Ето како је почела друга деценија овога века. Као што се види не би биле сасвим немогућне претпоставке, које би се на основу овога покушале чинити.

ДРУШТВЕНА ХРОНИКА

Једна београдска статистика.

Седне, веле, Енглеz, па преброји длаке на човечјој глави, па то објави као статистички куриозитет и ми се тада дивимо томе енглеском стрплењу; или, заседне Американац, очупа кокошку и преброји јој пера, па то после објави као статистички куриозитет и ми се тада дивимо томе американском стрплењу.

А зашто не би могао Србин извршити једно такво дело стрплења? Не мислим ја да се дохватим главе каквога београђанина па да му пребројим длаке, а још мање мислим да очупам какву београђанку па да јој пребројим перје! Па ипак мислим нешто слично, радо бих и на београђанину и на београђанки хтео да пребројим туђе перје.

Је л' те да би то могла бити врло интересантна статистика?

А тај се посао, видите, не може ни вршити у свако доба године. Постоји годишње доба, када се то туђе перје интезивније истиче те га је лакше и пребројати, и то је управо ова зимска, или боље рећи балска сезона, те је зато не бих хтео да пропустим.

Признајте и сами да сте се врло често кад сте се на балу, у позоришту или ма на којој забави, задивили каквоме укусноме и богатоме костиму на госпођи тој и тој, у души запитали или можда чак и шанули коме:

— Ја не знам само од куд том човеку?

Ако сте то учинили, онда знајте да је у истоме моменту тај исти господин, за кога се ви питате од куд му, посматрао хаљину на вашој жени, гуркао лактом онога до себе и рекао му за вас:

— Ја не знам само од куд том човеку?

То, видите, опште питање: од куд том човеку, које у целој Београду постављају сви о свакоме и свако о свима, тражи свој одговор. Ја немам у себи ни мало англо-американскога стрпљења, али имам података које ћу вам изнети и који ће вам тачно одговорити на то неодољиво питање.

А знате ли шта кажу ти подаци, којима располажем? Веле, да је наш лепа, наш бели, наш горди Београд, дужан четрнаест милиона динара. Да вас не би ова сума утешила, мислећи можда да је то дуг београдске општине, морам вам одмах изјавити да смо то ми, грађани, дужни код новчаних завода. У ову суму нити улазе дуговања код Управе Фондова нити трговачка дуговања, већ само она која немају свога покрића, дакле наша, летећа дуговања, на потписе.

И сад настаје интересантно питање: где су тих четрнаест милиона? То нису суме које су уложене у каква предузећа, то нису суме које имају покрића у еспану; то су четрнаест милиона позајмљених, дигнутих и, сад их више нема нити ће их ма кад више бити. Другим речима, то су оних четрнаест милиона који су попијени, поједени, попушени и поцепани, а ради којих је и постало оно питање, које у целој Београду постављају сви о свакоме и свако о свима, питање: од куд том човеку?

То су тих четрнаест милиона, који се нису расточили „на нацке и на буздоване“ а нису боме ни на зидање црква, већ ако хоћете да знате на шта је Београд расточио то силно благо, а ви зађите у вече по кафанама, или прошетајте пред вече корзом или отидите по вечери на какав бал, где ћете се задивити каквоме укусноме и богатоме костиму на госпођи тој и тој те се у души запитати или можда чак и шанути коме до себе:

— Ја не знам само, од куд том човеку?

Али, можда ви и непојмите величину овога дуговања; можда вама то дуговање и не изгледа тако претерано за грађане једне престонице; можда се ви и мирите са толиком сумом, те тражите од мене да вас уверим о величини терета који носите на грбачи. Добро, покушаћу на други начин да вам представим величину нашега сопственога терета.

Четрнаест милиона дуговања београдског износи толико колико три и по буџета Краљевине Црне Горе; са сумом коју дугују београђани могла би се саградити железничка пруга од Београда до Јагодине или, са том сумом могла би се целокупна српска војска (сва три позива) мобилисана за рат, издржавати пуна три месеца.

Да видимо само како та сума стоји у односу према становништву наше престонице. Од 44.470 мушких, колико има Београд, ваља најпре одбити војску (2.899), жандарме (659) и осуђенике (1.965), те остаје свега 3.947 грађана. У томе су броју и деца и ђаци којих има 20.304, те значи грађана има 18.643. Тих дакле 18.643 грађана дужни су 14.000.000 динара.

Но и тај број није тачан, јер постоји један број грађана који није дужан ни десет пара а постоји још већи део који је неспособан за задуживање (надничари, просјаци, цигани и т. д.) те кад се на ове одвоји малн број од 4.643, остало би да су 14.000 београђана дужни 14.000.000 динара или да је сваки београђанин дужан једну хиљаду динара.

Ја овде рачунам само грађане и мислим да сам у праву. Има истина један број удовица које имају право на потпис, без одобрења свога мужа, али оне не ремете ову статистику, јер има опет толики, ако не и већи број оних под стечајем, који имају све способности, али немају права на потпис. И тако удовице, са којих је смрћу мужевљевом скинут стечај, и они на које је стицајем прилика натоварен стечај, могу да се пребију на основу онога „танте за танте“ те да моја статистика остане непо ремећена.

Е сад, кад после ових објашњења суму дуговања поделимо на све београдске грађане, онда излази, да је сваки становник вароши Београда, био мушко или женско, био човек или дете у колевци, био он милионар или просјак, дужан 170 динара и то је толико дужан још онога тренутка када се роди.

Ако се међутим забавимо само са оних 14.000 београђана способних за задуживање, те да видимо колики терет они носе, онда ћемо доћи до оваквих резултата:

Један београђанин је просечно тежак 65 кила, а то значи да је свака кила меса на њему дужна 15·83 динара. Сваки београђанин има десет прстију на руци, без обзира на то јесу ли то дугачки или кратки прсти и сваки тај прст дужан је 100 динара. Али, како се човек на меницама не потписује свима прстима, већ сву кривицу за потписе носе на души само три прста десне руке, кажипрст, палац и велики средњи, то је право да изнесемо на јавност колико је сваки од тих лакомислених прстију дужан. Сваки прст потписник на руци свакога београђанина способног за потписивање, дужан је ни мање ни више него 333 динара и 33 паре динарске.

Узмите и ово: сваки београђанин способан за задуживање, има просечно двадесет зуба, рачунајући ту и пломбиране и крњаке. А то значи да је сваки зуб на нама дужан по 50 динара. Овде нисам урачунао златне зубе наших жена, јер ако би и њих рачунао онда би статистика дуговања била много већа.

Некакав беспослени Енглеz сео је и пребројао колико човек има длака на глави, те је нашао да један нормалан човек, који нити је ћелав нити обдарен врло густом косом, има просечно 9.200 длака на глави. Кад тај број усвојимо као приближно тачан, онда излази да је свака длака на глави једнога београђанина, способног за задуживање, дужна нешто мало јаче од једанаест пара динарских. И тако, за београђане се, ако и за кога другог, може доиста рећи, *да им је свака длака на глави дужна.*

Но до би увидели сву тежину овога дуговања ја вам могу и друге примере изнети. Београд на пример има свега 6.924 куће под кровом. То значи да је свака кућа у Београду дужна 2.021·25 динара, или ако узмете да један кућни кров има просечно 4.000 црепова, то онда значи да је сваки цреп над главом наших београђана дужан педесет пара динарских, па и нешто јаче.

Је ли те да је то поражавајућа статистика? Али чујте и ову: Београд има 1,500.000 квадратних метара под калдрмом. Кад рачунате да у један квадратни метар калдрме иде двадесет и пет каменова, онда излази да сваки камен у београдској калдрми носи 0·37 пара динарских нашега дуга. И, док је некада свака стопа земље на београдскоме тлу била попрскана крвљу наших предака, дотле је данас свака стопа притиснута дугом њихових потомака.

Ето вам, дакле, једне статистике која вас може занимати. Ја сам је нарочито изнео сад, уз ову балску сезону, те да вам многе ствари, којима сте се до сад чудили, буду јасније. Али немојте да вас резултати ове статистике забрину. Неће нас београђане поломити тежина оволиког дуга. Повадићемо ми из калдрме сваки камен који је дужан; поломићемо на крововима сваки задужени цреп; ишчупаћемо из вилица сваки зуб који дугује, па ћемо остати и без зуба и без кровова и без калдрме, али нећемо напуштати нашу похвалну навику да живимо весело, весело, весело....

Бен-Акиба.

ПОЛИТИЧКИ ПРЕГЛЕД

Дужност Србије и Бугарске.

Међународна политичка ситуација никада није била парадоксалнија но данас на почетку 1912. године. И ако су крупна политичка питања на којима је могло доћи до рата између двају система великих сила затворена, и ако по свој прилици ни једна од великих сила не жели рат, могућност општег рата изгледа већа но икад. То је резултат неприродне ситуације у којој се Европа нашла после руско-јапанског рата и руских пораза у Азији.

Све до тога доба Европа се налазила у равнотежи. Руско-француски савез балансирао је својом снагом тројну алијанцију. Енглеска се налазила ван оба система одржавајући равнотежу. Руски порази у Азији смањили су јако престиж Русије и за неко време ослабили знатно руско-француску групу, у толико више мало је и друга савезна сила

Француска, и ако материјално и по спреми и по вредности своје војске још увек врло силна, била у том тренутку политички јако ослабљена огорченим унутарњим борбама и ширењем интернационалистичких идеја. У таквој ситуацији Немачка се осетила врло силна, и учинила је погрешку да ту своју силу и испољи. И ако су јој намере Француске у Мароку биле одавно познате, и ако ју је она некада и сама окуражавала на освајање у Африци, да би је заплела у евентуалне конфликте са Енглеском и одстранала од политике реванша, и ако је још само годину дана раније у самом почетку руско-јапанског рата изјављивала да због Марока не може доћи до рата између ње и Француске, Немачка је од једном после руских пораза у Манџурији променула своју политику, и претећи ратом принудила Француску да оде на конференцију у Алгесирас и тамо се у ствари одрече Марока.

То је само убрзало приближавање Енглеске која се осетила и сама угрожена, француско-руској групи, и стварање т.зв. тројнога споразума.

Та нова комбинација сила добила је убрзо прилике да огледа своју снагу са тројним савезом. Савезница Немачке Аустрија сматрајући да је моменат повољан погазла је на најбруталнији начин један свечани међународни акт, који је носио потписе свих великих сила и анектирала је Босну и Херцеговину. Тројни споразум покушао је да се томе бар у извесној мери одупре и изишао је из тог двобоја побеђен, поред свега тога што је чак и једна од сила тројнога савеза, Италија, била у том питању на страни сила тројнога споразума.

Престиж Немачке у Европи био је анексионе кризе већи но икад, а њена егемонија изгледала је ван питања.

У ствари и њено држање у мароканском питању и њен успех у анексионој кризи само су је ослабили, експонујући њен положај у Европи. Слабост тројнога споразума долазила је од његове унутарње лабавости од пролазне слабости Русије, и од жеље Француске да пошто по то одржи мир. Међутим баш држање Немачке и Аустрије принудило је Русију да убрза обнављање своје војне снаге, показало је Француској да се непрестаним попуштањем само развијају прохтеви противника, и принудило је све три силе тројнога споразума да се јаче једна другој приближе.

И то је из основа изменило политичку ситуацију у Европи. Положај који је Немачка заузела у међународној политици не одговара више њеној стварној снази. Данас када је Русија потпуно опорављена од својих неуспеха у Азији, Француска приправна да ако до потребе дође поред све своје мирољубивости, апелује на своју силну и добро опремљену војску и на ратну срећу која је тако често пратила француске заставе, када је Енглеска показала готовост да своје пријатеље помогне оружаном руком и на мору и на суву, када је Италија заплетена у један дуг колонијални рат и у пола отпала од тројнога савеза, — тројни је споразум у ствари и на мору и на суву јачи од немачко-аустријске групе.

Њему је немогуће да и даље трпи немачку хегемонију. Немачкој је међутим скоро немогуће да је се одрекне, и да од данас до сутра промени своје држање.

И тај ненормални положај Немачке прави је узрок бојазни од рата која данас у Европи влада. Цео свет увиђа да би сваки сукоб између двеју сила које припадају разним системима овога пута неизбежно довео до рата.

То опажају у првоме реду саме велике силе. И како по свој прилици ни једна од њих не жели рат, то ће се оне по свој прилици трудити, да за неко време брижљиво избегавају отварање питања која их могу довести у сукоб. Потребно је да прође извесно време те да свака од сила може према новој ситуацији заузети и ново држање, па да се ратна опасност која над Европом лебди отклони, и омогући поново мирно решавање спорова погађањима и комбинацијама.

Но ако је интерес великих сила да се уздржавају од отварања спорних питања која би их могла довести у сукоб, интерес је малих држава баш на против да ту парализу великих сила, која неће дуго трајати искористе, те да у своју корист реше питања, у којима њихови интереси долазе у сукоб са интересима које од великих сила. Ту мислимо у првом реду на Србију и Бугарску. Јер остале мале државе европске или немају у опште експанзивних циљева, или су као н.пр Грчка и Црна Гора немоћне да их остављене саме себи остваре.

Србија и Бугарска међутим имају обе претензије на наслеђе турских поседа у Европи, и заједничком акцијом — чак и без обзира на то што би се тој акцији по свој прилици придружиле и Грчка и Црна Гора — оне су по свој прилици довољно моћне данас и да их остваре, јер им политички, војнички, финансијски и социјално разрижена Турска не би била у стању одолети. У сваком другом моменту вероватна интервенција великих сила а нарочито неизбежна интервенција Аустрије онемогућила би Србији и Бугарској не само да поберу плодове своје надмоћности према Турској, но вероватно да би спречила и саму акцију њихову. При данашњој ситуацији у Европи, поклопај Аустрије да интервенише било уласком у Србију било уласком у Санџак отворно би одмах цело источно питање и довео фатално до европскога рата. А од тога Аустрија у овом моменту има разлога да се чува више но ико. Зато су и сви гласови о некаквим тобожњим намерама Аустрије да се користи турско-талијанским ратом па да уђе у Санџак проста бајка, заснована на том факту да Аустрија занста гомила војску на својој јужној граници. Међутим она то чини баш с тога, што се боји да ко други не отвори турско питање, па жели да га том својом демонстрацијом снаге од тога уздржи. Аустрија најбоље зна колико је за Србију и Бугарску данас повољан моменат да реше у своју корист питање о наслеђу турских поседа у Европи, и природно је да жели и да ће се

трудити да их свима средствима, саветовањем, застрашивањем па можда чак и отвореном претњом од тога уздржи.

Но да Србија и Бугарска буду у стању да овај заиста јединствено повељан моменат и искористе, неопходно је потребно да њихова акција буде заједничка. Ни једна ни друга од тих двеју сила не могу саме за себе ништа учинити већ и зато што би акције једна од њих била потпуно парализована другом. Њихова је сложна акција *conditio sine qua non* ма каквог успеха у том погледу. То треба да је јасно и српској и бугарској влади. Хоће ли се оне сложити? То зависи од увиђавности и политичке зрелости њихових државника. Питања која их раздвајају само је теориски тешко решити, док је реч само о подели сфера утицаја у туђим покрајинама и док је реализација поделе у далекој будућности. Али у моменту када је реализација погодбе одмах могућна, када има изгледа да се одмах стварно и заузме оно што се од друге стране добије, и једна и друга страна имају толико да добију *ма при каквој погодби*, да би било лудо правити питање од које хиљаде квадратних километара, и због тога изгубити све. И зато ми неверујемо да би и једна страна, ако би се сада озбиљно повео разговор о томе, стављала такве услове и износила такве захтеве, који би чинили сваку погодбу немогућном.

И српски и бугарски одговорни државници треба да имају на уму, да је таква погодба само у садањој ситуацији могућна, и да садања ситуација неће дуго трајати. Велике силе трудиће се да што брже изиђу из кризе у којој се налазе, и да поново дођу у положај да саме суверено расправљају питања која их се тичу не обзирајући се ни на чије интересе, погађањима и пазарима. И кад оне једном поново на тај пут наиђу, онда је моменат за акцију балканских држава неповратно прошао, и неће им више помоћи ни њихово доцно кајање нити ма какав заједнички рад. Питања, која задиру у њихове најживотније интересе решаваће се без њиховог суделовања и без њиховог припита, онда неће им ништа помоћи њихови протести и њихово одупирање. Све има своје време и све у своје време треба радити. Сад је моменат када Србија и Бугарска могу да остваре своје планове на Балкану, и оне тај моменат треба да експлоатишу. На оне од којих зависи спољна политика ових земаља пашће тешка одговорност, ако то, било из плашљивости, било из немара, било најпосле из погрешно схваћеног патриотизма, пропусти учинити.

В.

КЊИЖЕВНИ ПРЕГЛЕД

Хрватско-српски Алманах
за годину 1911.

Srpskohrvatski Almanah
za godinu 1911.

Загреб—Београд. Beograd—Zagreb.

Нарочито сам исписао, на овакав начин, пун натпис, да се јасно види отежица, прилично незгодна, у извођењу здраве идеје о јединству књижевности Хрвата и Срба. А кад нам је, једнородној браћи, један језик, кад ће и књижевност бити једна, у ливној културној заједници, нашто онда ова мука са два правописа!

Ја се ни мало не устежем одмах рећи да сам за *један правопис*, и то за *латиницу*. Прво због тога, што тим правописом и иначе пише већи део нашега народа. Друго за то, што и ћирилица није ни српска, ни чисто словенска; него је грчкога порекла. И треће, латиница је правопис, који ће олакшати улаз нашега језика у књижевну заједницу целога културнога света.

Нека се због тога ништа не брину предани поборници православља и одушевљени заточници национализма. Латиница све то не може ни ослабити, а још мање уништити. У почетку би било критике због новачења и незгоде због прелаза у нове начине, као што су и Вук и његове присталице имали незгода и смеле, отпорне борбе за своје реформе. Још не треба заборавити да су данас погледи у свему напреднији. Али о овоме другом приликом опширније и само о томе.

Ово, за овај мах, само узгред; у колико и то иде у склад са општим смером културне заједнице Срба и Хрвата.

Алманах, у тој сврси покренут лањске године, ове године је сасвим друкчији, и по садржини, и по правцу, и по облику. Г. Ђурчин, уредник *Алманаха*, треба заиста да све нас, искрене пријатеље подузећа, једном обавести о свему шта се на томе послу ради. Који су ти који имају намеру изводити ову спасоносну идеју; какав је њихов правац, систем домаћај; сматра ли се да је боље овако не одржавати јединства и, сваке године, давати сасвим друге књиге, а под истим именом *Алманаха*?

Ове године у *Алманаху* имамо: научнике, песнике и критичаре; део, који су научници заузели чини пуну част и идеји и радовима, који тој идеји служе. Прочитајте их све, а нарочито духовити и свежи сан г. Ст. Новаковића: *Након сјо година!*

Песници су захваћени од реда; неки од њих јављају се и са две, и са три песме; докле других нема никако.

Г. Ђурчин није дао ни једне своје песме; али је место њих бацио фрагменте о *Богдану Поповићу*. Што се мене лично тиче, радије бих пристао чак и на песму г. Ђурчина, него ли што могу пристати на ове фрагменте, који, у једној књижевној антологији, немају никакве везе са г. Богданом Поповићем, као књижевником и литерарним критичарем.

Казаћу вам, у потребној [опширности, какви су то фрагменти, а дајем вам реч да ћу бити дословице веран оригиналу. (Оригиналу, у двојаком смислу речи.)

Пре свега г. Богдан је навикнут на изненађења од г. Ђурчина, па га неће изненадити ни ово што г. Ђурчин пише о њему, не као о књижевнику, него као о врло разговорном човеку. Јер г. Поповић говори много, говори где стигне: и у школи, и на Калимегдану, у кавани, код куће, са г. Слободаном Јовановићем, са студентима упоредне књижевности. Али као да највише говори са г. Ђурчином, и њих двојца су *више јуџа* распредали једну бизарну мисао: како би ко изгледао, кад би људи били велики ликом и стасом у пропорцији према својој памети и унутарњој вредности. Резултат тога распредања је констатоване г. Ђурчина, да би у том случају, живе очи Богдана Поповића светлеле изнад глава свију наших критичара!

Г. Поповић је одувек говорио да човек треба да пише, чим има шта да каже. Истина г. Поповић тако не ради и читави томови добрих књига лежи ће, једнога дана, са њиме у гроб. Али, ако то не ради г. Поповић, који би заиста имао шта рећи, ево то ради његов ученик, г. Ђурчин. Томе се господину његов разговорни учитељ толико *појео на душу*, да је једва чекао да га с душе скине; толико га узнемиравао у мислима, да је он морао наћи начина да на уста прелије оно, чега је срце препуно.

Ја се мало женирам што ово пишем, али проверите да је све то речено и у *Фрагментима*.

Што је још врло интересантно, г. Ђурчин је овим фрагментима сасвим свео рачун и примања и издавања са г. Поповићем.

Рачуни су у овоме.

Г. Ђурчин је био у гимназији кад је прво прочитао уводно предавање г. Поповића. Беше то снажан утисак на младића, који воли литературу и који има силну жељу да чита стилисте и паметне људе. И тек од тога доба, он, тако начитан, отвара очи према Београду и чита *све књижевно*, што из њега долази.

Не великим школама наклоност је још већа и *С. К. Гласник*, на препоруку г. Поповића, штампа песме г. Ђурчина. У страховитоме перспекту према редакцији *Гласника*, требало је прикупити сву храброст, па ући у њу. Кад тамо, а оно онај омалени, црни, са сјајним очима, био је баш г. Б. Поповић. Имао је и чудан покрет и зачуђен поглед,

и можете мислити како је било преплашеном песнику, кад га је тај црни човек *гурнуо* руком да седне на диван.

Треба бити добар као што је то г. Ђурчин, па исповедити и оно што даље иде. Г. Поповић је мислио о њему да има преко тридесет година и да је са дугачком брадом. Разочаран због тога, што то тако није, г. Поповић прекида преписку са г. Ђурчином, и ако је она дотле била врло жива, те наставља да пише само г. Ђурчин.

У Београду познанство постаје дефинитивно, још има само да се изврши једна коректура, да се поправи једна погрешка. Против г. Поповића се удружио цео свет. Лекари, официри, адвокати, чиновници, књижевници, занемарени генији, пропали ђаци, глумци, „професори“ (навод је г. Ђурчина!), — сви се журе против Богдана Поповића, свима њима он смета. Од г. Богдана, међутим, нема љубазнијега и уљуднијега човека. Добар је према целом свету, само је неправедан према двојици: према Ибзену и г. Ђурчину, према г. Ђурчину и Ибзену!

Г. Поповић не куди противника, па да га мимоиђе. Не, он противника прободе, па после још и закреће ножем по живој рани, док се не увери да се овај више дићи неће. И ако је тако окарактерисао г. Поповића као критичара, г. Ђурчину ипак ништа не смета уверавати: да разлози г. Поповића нису доста јасни и убедљиви и он очекује борбу с почетка, па ако у њој победи г. Поповић, тим боље и за њега и за нас. То се тиче Ибзена.

И кад тако падне и Ибзен па се и њему закрене нож у живој рани, на попришту критикованих остаће само он, г. Ђурчин; једино према коме г. Поповић није био *праведан!*

Штега! А г. Ђурчин је према њему тако нежан, тако пул пажње; његова „*Höflichkeit des Herzens*“ као што то Гете каже, лије му се преко усана. Иде од срца, али... не иде срцу! Не иде ономе срцу, за које се он бори против целога света, против оних: лекара, официра... и т.д.

Г. Ђурчин чак зна и за четрдесет бележница, у које г. Поповић записује своје мисли; и као год што Немци имају на пр. *Bismarckreden* или *Schwindbriefe* (сликара Швинда), тако ће и г. Ђурчин успети да се овековече и *Богданових четрдесет бележница*. Знаће се, онда, да г. Поповић није само „естетичко причало“ и „литерарно ђаскало“, него и да пише. Истина г. Ђурчин наговештава и оно што је г. Поповић позитивно урадио, и ако та читава *гомила* није у оноликој количини, као што су то учинили Гете, и Рубенс, или Сент-Бев и Тен...

Ето то је, и само то, написао г. Ђурчин у својим фрагментима. А они, зацело, нису били ни најмање потребни г. Богдану Поповићу. А г. Ђурчину?

Не треба, на крају, пропустити ни неке узгреднице, услут речене, то тим пре не што се оне пишу у књизи, у којој се проповеда јединство између Срба и Хрвата.

По г. Ђурчину су: пречанска и шумадинска, две сасвим супротне српске расе! То се тврди у *Алманаху*, у коме се говори и о Хрватима, као истој раси, па се то чак жели и за остале Југо-словене.

Г. Ђурчин не пропушта, чак ни у *Алманаху* прилику да се не подмене „некултурном демократском Београду“ и целом нашем „суром демократском добу“. Још иронично назива Београд „трезвеним“, као да то, релативно ценећи, тобоже није. Подсмева се „професорима“, који „крз плот гледају у литературу“ и т. д. То све, ваљда, у част идеје из *Алманаха*!

*

Кад сам већ толико ушао и у појединачну критику, онда да се још само задржим на раду *Версификација Милана Ракића*, од *Бранка Лазаревића*. То због тога што има изгледа да од г. Лазаревића може постати одличан критичар, ако он својим импресионистичким критикама буде поклањао више пажње. Па нека запажаји једнога критичара аматера, без икаквих претензија на томе пољу књижевнога рада, ако могу, буду од користи критичару стручњаку, са претензијама несумњивим!

Г. Лазаревић овако вели за г. Ракића: ни за једну песму његову не може се рећи да није до ситница обрађена, да њима није дат *максимум версификације*, који се може дати с нашим језиком. Г. Ракић је представник солидности, равнотеже, укуса и *нормале*. (Мени, као по мало и математичару, одмах падоше на памет и *вершикале* и *йерјендикуларе*!)

Одмах после овога *максимума* похвале, коју један версификатор може доживети, иду неочекивано замерке. Тај *максимум версификације* има и своје ораторство, због кога је г. Ракић на путу да једну своју врлину сведе на ману или манир, да *од озбиљног падне на смешно*. Чак је, у једној песми, и догонио до оне опасне међе између опасног и смешног.

Ради бољег уверавања шта г. Лазаревић сматра као погрешан корак у смешно, ја ћу вам цитирати то место.

„Господ ти је дао свету искру. Кресни,
И обасјај таму где песници живе,
Мајушности своје нека буду свесни...“

По овим стиховима свакојако не, али по овом доцнијем констатовању очигледно се слабе они први онако изразни суперлативи о песмама г. Ракића. Још г. Лазаревић ту ризичну клацкавицу између озбиљног и смешног назива *обичном особином* свих са јаким врлинама; код Ракића она је још и „једна мала мана, једне његове *велике* врлине“. (Има антитеза које лако губе душу, само ради лепих речи!)

Ракићева версификација *није богата*, а одмах за тим, у набрајању атрибута и квалитета њених, слик му је *богатио богати* и *много*, *много* звучан.

Стихови су му: *хладно ридорозни и регуларни*, са тупо металним сликовима, који се лако кидају и одвајају, који су *крџи*.

Видите ли сад, како онај, мало незграпно таутолошки, *богајшо* *богајш* слик, сад од једном постаје крт и како се лако залама. Не заборавите да су ови крти, богато богати сликови у стиховима чисто парнасовским, који су вајани, конструисани и звучни; који баш нарочито и занимају са те архитектонске, скулпторске и музичке стране, више него са поетске.

Код г. Лазаревића, који врло радо уопштава, даљи квалитети слика иду овим редом: сликови су звучни као злато, вајани као у мермеру, сурови, и то *скоро увек*. *Врло рејко* су нежни и „свирани на сордини“.

Кад је то *скоро увек*, онда *скоро никад* (реците и *никад* не звучи исто: и злато, и мермер, и суров тон, и тупи, крти метал.)

Много много звучан слик добује као добош, или ако вам се то не чини баш *много много звучно*, он онда јечи као фанфара, или труби као труба. Па, при свем том, овај „најзвучнији слик српске версификације“, и поред све ове убојне халабуке, ипак је, као што су и целе строфе, академски, званично уређен, *хладно* архитектонски.

Једанаестерац, а нарочито дванаестерац су опет *школски уређени*. То ће рећи: „с уздигнутом главом, у једној линији и у једној боји: као деца на литији“.

Пре свега, г. Лазаревић мора бити да овде мисли на католичке литије, на литију са Брашанчева или на конфирмације, кад је у линији *једна боја*.

Али, и овако *школски уређен*, Ракић је „као и у својој поезији“ (једанаестерац и дванаестерац, дакле, не спадају у њу!) доста вербална и ораторски расположен: увек у ставу, у нешто уздигнутом тону, као на прстима држећи се.

Г. Лазаревић је био скоро на војеној вежби и није никакво чудо што је отуда унео у овај свој литерарни оглед и навике из касарнског круга. Јер, ко је тај који је прошао кроз војску, а да му још дуго не звучи у ушима оно: *горе главу!* Онај *уздигнути тон* команде, оно *држање на прстима*, при маршу. Али, како се све то може помирити, да она школски уређена деца, у једној боји, одједном постају и вербална и ораторски расположена и још, на крају, изоштрена у познатом војничком маниру?

Па од куда све то може и версификација г. Ракића? И онда се човек мора питати: да ли прети да падне из озбиљног у смешно она *обична особина* г. Ракића, или се то може десити баш самоме критиچارу његовом?

Милан Ракић је версификатор, који врши избор у речима. Али је на жалост, за њега наш речник мали, а можда и не воли да тражи у њему „поките“. Зато му је и мали избор са изразима првога квалитета.

Са изразима другога квалитета, онима које употребљују *шуштиа* и *шма песника*, изазива г. Ракић *леје ефекције*.

Но г. Ракић иде и даље, иде управо ниже, па има и речник трећега квалитета, а то је онај што прети да постане маниром. И неочекивано, ту је песник *најбољи*, изазива *највеће сфектше*. Другим речима: најгоре је најбоље!

Пошто овај најгори речник из треће категорије даје снагу поезији г. Ракића, да ли је он овда то што даје и „максимум версификације, који се може дати са нашим јазиком?“

Идући и даље за тврђењима г. Лазаревића, версификација г. Ракића није еквивалентно музичка према градиву. А мало пре сте видели, да његов стил више забавља са музичке но са поетске стране.

Версификација није ни *полиџона*; а даље, г. Ракић води много рачуна о целокупном тоналитету једне песме и свака реч, у једној версификаторској фрази, значи по један тон и речи се према томе „аранжирају“, не само по њиховој логичној и граматичкој вредности, него и по музичкој. Дакле и версификација *није полиџона* и у исто време, *свака реч* у версификаторској фрази *значи по један тон!* И зар толико брижљив музички рад не даје еквивалент градиву, за које се вели да се креће у маленоме кругу?

Све ове контрадикције (од којих г. Лазаревић пати и у својим *Импресијама*) стале су овде у цигло два листа. И док на пр. у истој књизи, на простору само нешто већем, добијате од г. Павла Појовића једну концизно исцрпну и чисту, одређену оцену о Бранку, још са документовањем и расветљавањем једне нове особине његове, догле г. Лазаревић своју оцену запреће и претрпава контрадикцијама, остављајући вас у пуној неизвесности о версификацији Милана Ракића.

Г. Лазаревић се сав стручно посветио литерарној критици и већ је, тако рано, издао и читаву књигу својих импресија из књижевности. Њему ће г.г. Богдан Поповић и д-р Јован Скерлић, једнога дана, сасвим предати, да он настави оно што су они тако успешно започели. (Г. Скерлић још и врло обилато.)

Зар ми овда немамо права очекивати од г. Лазаревића у радонима: и више студије, и више мере, и више опсервације, а највише још логике у излагању?

Кад прођете поред књижаре г. Цвијановића, угледаћете неку чудну књигу без наслова, само са једним хијероглифским знаком у средини. Преврните два њена листа и видећете да је то тај *Хрватско-српски Алманах*. *Srpskohrvatski Almanah.*

Купите га слободно!

Бор. П.

ПОЗОРИШНИ ПРЕГЛЕД

Француска трупа у Београду.

Музички покушај у Н. Позоришту.

Прошлог месеца је у Н. Позоришту дала три представе „Силвен нова трупа“: Силвен је један од старих чланова „Комедије Француске“, који се у оној групи великих глумаца — сад већ већином покојних — није нарочито истицао и важио је само као одличан епизодиста. Али су касније и његове претензије порасле, кад је оних, његових бољих и старијих, понестало.

Нешто његов реалан таленат, нешто велико име „сосијетера Комедије Француске“, а највише утицај његове лепе и још младе жене, — која у Паризу не би имала прилике да се у оваквим улогама егзибира — покренуле су и Силвена да окуша срећу путовањем по Европи од чега су се раније артисти из Комедије уздржавали.

За нас је ово била, свакојако добит, јер смо ми, у пркос свима замеркама, видели три добре представе.

Силвен је приредио: „Чика Лебонара“, „Електру“, „Гренгоара“ и преко програма „Апостола“, од којих само последњи није код нас приказиван.

Прва је представа текла врло добро, као што се могло и очекивати, ма да је тога вечера само Силвен заслужио нарочиту хвалу, па и то не без резерве. Јер Силвен је приказао „Лебонара“ као сувише доброћудног, не дајући све до кризе, да публика погоди или бар наслути његову трагедију, те да би могла саучествовати у његовим патњама. Ми нисмо из његове игре могли закључити: да је он себи ту мученичку улогу доделио једино из родитељске љубави, него је публици просто изгледало: да има пред собом једног „маму мужа“, каква је појава и сувише честа у животу. Међутим, према тексту би Лебонар био нека врста хероја. Та нианса, између трпљивоста услед слабог карактера, и трпљивости свесне, хотимичне и прорачуњене у најблагороднијем циљу, није била у Силвеновој игри, по мојој оцени, довољно изражена. Али, само с том резервом, Силвен је у свему иначе био изврстан.

Но дивљење је престало и расположење се било знатно смањило после друге представе. „Гренгоар“ је по интерпретацији био јако изостао иза „Лебонара“. Сам „Гренгоар“, улога тако симпатична и ведра, био је неочекивано слаб, и по томе се може закључити како је изгледала представа. Силвен, који је чини ми се Луја XI играо и у „Коме-

дији", био је врло добар, али није био у стању да нас спречи видети слабост Гренгоареву.

Но „Електра“ је тек била најнесрећнија међу представама, као што је и Електра била најнесрећнија међу девојкама У тој класичној трагедији, није нико од представљача оправдао очекивања. А француски су глумци иначе у класичним трагедијама врло јаки! Г-ђа Силвен, иначе лепа и импозантна, била је као Електра само досадна, а са дикцијом готово дилегантска. Њено ламентирање у место да је било трагично, било је енервантно, а њени неграцијозни гестови нису ни мало опомињали на јелинску пластику. Орест је био ситан и без темперимента, па и сам Силвен је по своме органу сасвим неподесан за класичан репертоар. Па ипак, без обзира на индивидуално играње, представе су биле технички врло лепо спремљене, врло округле.

Најбоље је испао „Апостол“. То је историја једног политичара, управо једног политичког система, који постаје жртва својих сопствених доктрина.

Један окорели републиканац, демократа и слободни мислилац, са идеалима, какви су се могли засновати у романтично и фантастично доба Другога Царства, пошто је учествовао у обарању свих, вековима утврђених ауторитета: Цркве, Државе, Монарха, дочекује најзад да види све своје непријатеље срушене, своју партију свемоћну, своје пријатеље на управи, своје идеје озваничене и у моди, и најзад као круну и неочекивану последицу свега тога: незајажљиве апетите код малих, који су постали прождрљивији и претенциознији но што су раније били велики, и бездану корупцију, која се више ничег не стиди, ни од чега не зазире, него се цинички шири на очиглед свима као нека нарочита модерна врлина. И кад њему, старом и прекаљеном борцу, повери његова партија да корупцији стане ногом за врат и спасе режим, он на првом кораку нагази на свога јединца сина, како води коло у свима порочима, од којих се стари гнушао кад их је наилазио код реакционара и клерикала. Под таквим ударцем стари борац клоне и скрхан повлачи се са политичке позорнице, а корупција, наравно, и даље остаје — на позорници и ван ње!

Представа је текла боље но све дотадање. Распоред улога је био срећан, и живот у комаду оцртан је тако близак и доступан представљачима, да су они били у стању потпуно савладати карактере у улогама и дати нам највернију слику једне средине. И Силвен и сви његови сарадници су показали тек тога вечера сву своју вредност. Дикција, која је главна одлика француских глумаца, била је овога пута на врхунцу, и ко ужива у тој правој глумачкој вештини, морао је тога вечера отићи дома очаран. На жалост, публике је било мање, но на првим представама.

И то је згодна прилика да проговорим мало и о нашој публици.

Главна је карактеристика наше публике: што није искрена, није простосрдачна, није једноставна. То јој је и главна мана!

Београдска публика има услова да буде хомогена као ретко које престонице у Европи. Она је довољно схватљива и има прилично укуса, али се она врло мало одређује по своме схватању и своме укусу, но вазда по неким тајним и невидљивим рецептима, који за њу имају у толико већи ауторитет у колико долазе из непоплатијега и незнатнијег извора. Тако је нашој публици, оно што треба да јој буде забава, постало тортура. Јер многи не полазе у позориште безазлено и у жељи да се по могућству што боље, за своје паре проведу, да тамо пунте својој природи на вољу, него долазе у Позориште да виде публику и да буду виђени. Они се управљају по томе да ли је нешто „шик“ или није „шик“. И на тај начин, наравно, да им пропадају најбоље прилике за проведено и право уживање. Нарочито при томе страдају они који су гледали коју представу „на страни“. Ти сматрају да би се дегредирали ако би ма шта у Београду нашли по своме укусу. Свак се од њих боји да му се не пребаци: како он није видео боље, како и не зна шта је боље и како најзад и није за боље! А тек на такву осуду нико радо не пристаје.

Зато многи нису на првим представама уживали у оноликој мери у коликој су те преставе уживања пружале, јер су страховали да не испоље веће допадање, но што приличи људима, који су „видели и боље“. Зато су многи пропустили и ову последњу преставу, јер се сматра да је „шик“ бити само на првим представама. Отуда је код нас увек права јагма око улазница за „премијеру“, а одмах друге треће, преставе је кућа празна.

Наравно да публика са тако изопаченим и ништавним критеријумом не може волети ни нашу оргиналну драму, нити је могу задовољити београдски уметници. По себи се разуме, да ја не говорим о потпуном задовољству, него бар у оној мери и сразмери, која се од њих сме тражити и очекивати. Можда многи из публике и не слути да наши уметници та незгодна расположења осећају и да то осећање јако утиче на њихову игру. Публика унапред претерано нерасположена према представљачима криви ове за сваку неуспелу представу, а уметници осећајући због тога извесно женирање, пребацују публици. Отуда се између публике и представљача ствара као неки анимозитет, у место да се образује једна топла и срдачна атмосфера. У свакој артистичкој представи, има доста сарадње од стране публике.

Београдска публика треба да се од тих предрасуда ослободи. Свако треба да иде у Позориште без злурадости, без зле воље, и без претходног убеђења, него просто и једино у намери да тражи уживања по своме сопственоме укусу. Кад се укус наше публике префини, онда ће јој и суд постати строжи, али ће ту исту етапу прећи и наши уметници, и тада ће суд публике бити искрен па ће бити и „дејствителнији“

т. ј. имаће више утицаја, јер ће уметници више примати к срцу, пошто ће осећати да их цени око, срце и укус публике а не позајмљене и несварене туђе идеје.

Управа приступа врло бојажљиво извођењу музичког репертоара, али без приметног успеха. Да ли тај слаб успех долази од те бојажљивости, или та бојажљивост постаје од тога што се успех не примећује одмах и што се у опште сумња у успех? Може бити и једно и друго, али ја налазим, да прави узрок неуспеху лежи у оскудици способног референта за музику. Види се да Управа нагомилава доста брижљиво сиров материјал, али нема способнога диригента, који би то могао искористити. За драму се потражило нешто ново, а у музици је остало све по старом. Ови позоришни капелници ни по темпераменту, ни по спреми ни по љубави према послу нису дорасли за диригенте опере. За ово неколико година њихов је рад сасвим негативан. Они нису били способни организовати ни сам оркестар, а камо ли спремити певачки елеменат за какву већу музичку продукцију. Зато је „Бастијан и Бастијана“ и изгледала као дилетантска представа у каквој палаци. Референт музике је тако слабога музичкога осећања, да је пустио да Моцартову музику изводе хористе.

И ако је избор био срећнији са „Виларовни драгонима“, јер је музика схватљива, ведра и дирљива, ипак се у великој мери осећало одсуство дирекције. Оркестар је без дисциплине и као раздрешен бежи од диригента, а од извођача, сем г-ђе Спасићке, нико није био сигуран у својој партији и сви су били јако женирани јер су се осећали недоучени. Хорови су били и малобројни и слаби.

Моје је убеђење: да је свако даље напредовање у музици на београдској позорници немогуће, док се год не реши питање о капелнику.

Spectator.

УМЕТНИЧКИ ПРЕГЛЕД

Уметнички Павиљон у Београду

Идеја о подизању једног сталног уметничког павиљона у Београду није нова. Она се јавила још онда, кад се осетила потреба за једном таквом установом, а то је било прилично давно.

Дуго година је ова идеја била само предмет разговора међу уметницима, који, наравно, нису имали најглавнијих услова — материјалних

средстава — за њено остварење, и зато је она у њиховим круговима вазда остајала само као једна чежња, као један леп сан, са врло слабом надом да ће се скоро претворити у јаву.

Међутим изненада бејаху наступиле такве политичке прилике, у земљи које су неочекивано биле довеле све те лепе жеље уметничких кругова веома близу остварења.

1900 г. дошао је био за Министра Просвете г. Павле Маринковић, који је не само много општио са уметницима него су и сами уметници много полагали на његово интересовање за Уметност.

Његови планови и пројекти у Просвети доспели су бар у неколико до шире јавности, али је случајно, баш рад на овој идеји остао само у кругу његових најближих сарадника

У то доба, она група књижевника и уметника, која је дотле била окупљена око „Звезде“, појачала је своју активност и желела је кренути енергичније рад у свима гранама уметности.

У Позоришту је после једног сувише бирократског првца, дошао рад смелији, живљи и шири, остављајући на страну колико је он имао успеха и да ли је одговорио очекивањима. Био ји завладао нов, здрав дух то је неспорно. Тада је створена у Позоришту и „Глумачка школа“.

Но ако је, у Позоришту било лако кренути нов посао, јер оно има и зграду, сву организацију потребну за уметничко делање, и што је најглавније приличан буџет, много су тежи услови били за његовање Музике (мислимо на чисту музику без мешавине са драмом), а нарочито за подизање и неговање Сликарства, Вајарства и Архитектуре.

Све те вештине нису имале ни најпростијега, најпримитивнијега заклона, и оне су биле поверене само ретким уметницима, који, никаквих материјалних средстава немају за организацију и рад. Они су били усамљени, сваки за се, без школе и праваца без потпоре и начина да ма како заинтересују Државу или меценате за њихове уметности.

А нарочито су све те уметности трпеле, што се никаквога места није нашло које би њима намењено било.

Међутим као год што је за Веру потребна Црква, за Монархију Двор, за Парламентаризам Парламенат, тако је исто и за Уметност неопходно нуждан Уметнички Дом.

То се тада већ јасно увиђало.

Зато је у Министарству Просвете био скројен план: да се поред „Глумачке Школе“, отвори одмах и „Музичка Школа“, а да се настане најживље на стварању школа за Сликарство и Вајарство.

Но само отварање ових последњих школа било је тесно везано за један предходни посао: зидање зграде у коју би се све те школе могле сместити.

После дужега тражења и разних комбинација, зауставило се било на овоме:

Земљиште, на коме су зграде у којима су Музеј и Галерија слика, доста је велико. У дну баште имао се подићи један велики павиљон на два спрата од којих би доњи послужио за вајарске а горњи за сликарске атељеје, преко целе године, и постали би зборно место свих српских уметника. Наравно да би се све просторије удесиле тако, да би могле одлично послужити за све повремене изложбе и друге уметничке манифестације.

Г. М. Антоновићу архитекти, поверена је била израда плана за тај павиљон.

Кад би се тај план у целости извео, т.ј. кад би се остварило отварање свију тих школа: Музичке, Сликарске, Вајарске и Глумачке, онда би већ било лакше снабдети их јачим наставничким силама, ма их доводили из сличних националних средина.

Најзад се цео тај рад имао крунисати једним указом, који би прогласио све те школе под именом „Српске Академије Лепих Вештина“, и дотирао их са 40—50000 дин. годишње субвенције.

Тај се план, на жалост, није остварио, и ми га саопштавамо овде, једино у жељи, не би ли ко у њему нашао инспирације за сличан посао. Но да је та мисао била здрава, најбоље доказује то, што се чак после 10 година људи добре воље крећу да бар делимично раде на остварењу истих идеја.

Јавило се племенито предузеће за подизање једног „Уметничког Павиљона“.

Директан повод и згодна прилика за тај посао, било је бављење у нашој средини великога српскога вајара г. Ивана Мештровића. Овога је пута приватна иницијатива морала узети на се што Држава не стиже да предузима. Образован је одбор за прикупљање прилога у циљу подизања „Уметничког Павиљона“, и у одбор су за овај мах, по срећи ушли, сем два уметника г. г. Мештровића и Мурата, још и два богаташа г. г. Љуба Крсмановић и Ђура Вајферт, два позната мецената, којих дарожљива племенитост и готовост да помогну свако добро дело, су им и створиле заслуге да буду истакнути на прво место у овако племенитом и отменом предузећу.

Ми искрено поздрављамо ову појаву и радујемо се, што се нашло људи да и у оваквим данима какве данас Србија преживљује, мисле и предузимају овакве, тако рећи, задужбине.

Ми се надамо да ова господа неће остати усамљена и да ће се у Србији наћи још благородних људи, који ће припомоћи да се „Уметнички Павиљон“ подигне и то такав, како би био достојан представник и српске свести и српске културе.

Вор.

БЕЛЕШКЕ

КЊИЖЕВНОСТ

Српске приповетке на руском. — У *Зборнику романа и приповедака* рускога политичког листа *Совет*, у свесци X (октобарској), изашло је шест српских приповедака у преводу Адама Р. Младеновића. Преведене су: ове приповетке *Први пут с оцем на јутрење*, од Лазе К. Лазаревића; *Нови Ђердан*, и *Са децом*, од Светозара Ђоровића; *Милан*, од Буре Јакшића; *Мрежа*, од Петра Кочића; и *Ошколопац и Била*, од Симе Матавуља.

Превод је, колико се на брзу руку могло оценити, добар и течан. — Само, у предговору прича *Ошколопац и Била*, којим је преводилац хтео да упозна руске читаоце са Матавуљем, стоји да је „он (Матавуљ) трагично свршио, купајући се у Јадранском мору 20 фебруара 1908 године“. Међутим, Матавуљ је, овог истог дана, био на улици у Београду, од срчаног удара.

—р.

Антологија новије српске лирике. Антологија г. Богдана Поповића, проф. Универзитета, која је међу издањима Матице Хрватске изашла штампана латиницом, дата је у штампану, и за кратко време изашла и у ћирилицом.

Југ (Звоно). Г. Милан Марјановић, који је до сада издавао Југ и Звоно, почетком ове године спојио их је у један лист, који излази два пута месечно. Лист ће по речима уредништва, стављати у циркулацију велике идеје, које се јављају у културном свету, чистити атмосферу отвореном критиком, давати по могућности, што боље позитивне хране својим читаоцима.

До сада су изашла два броја. У првоме броју покрај осталих чланака налази се и чланак *Из најмлађе српске књижевности* од Драг. Радовића (вероватно псевдоним). Писац нам црта стање наше најмлађе књижевности, највећу пажњу поклања поезији, док о приповетци и кратици говори мање. Чланак донекле нетачно представља стање наше најмлађе књижевности. Г. Радовић у приповедаче уврштаје и Миту Димитријевића и Визавера, па додаје: „тима бисмо исцрпели листу наших најмлађих, и у исти мах добрих писаца у приповетци“. Кад се, говорећи о најмлађој приповетци помињу и горња двојица, на сваки начин да је требало споменути и Милутина Ускоковића који припада гене-

рацији Вељка Милићевића, Мите Димитријевића и Вељка Петровића. Неправда није учињена само према Ускоковићу, већ према још неким писцима.

Други број доноси извод *Госпође са сунцокретом* од Ива Војновића а од осталих чланака вреди споменути чланак Д. Митриновића: *Из лирске германије*, и М. Марјановића *Национализам*, и т. д.

Југ (Звоно) излази од нове године двапут месечно. Годишња је претплата 14 круна. D.

Бранково Коло. Једини српски књижевни лист у Војводини, мал није престао да излази у овој години. Али су сад у редакцији извршене извесне промене и савладана је криза која је претила опстанку листа. Од нове године примио се уређивања „Брачкова Коло“ г. Драгутин Ј. Илајић, књижевник, и већ први овогодишњи број изашао је под његовом редакцијом.

Задужбина Николе Мариновића. Академија Наука расписала је награду из задужбине Николе Мариновића. Подвези списи треба да су моралне или патриотске тенденције, а уз то се морају одликовати лепотом садржаја, слога и књижевног језика. У прошлој години није награђен ни један од поднетих списа, те награда за ову годину износи 960 динара.

Рок за подношење списа је 31 мај 1912 г.

Humoristična Knjižnica. Ова библиотека, која је врло омиљена код хрватске читалачке публике, доноси у своме 37. броју и другу свеску Нушићевих хуморесака, као и наставак његовог романа *Одштинско дете*.

НАУКА

Макиавели од Слободана Јовановића. Друго поправљено издање. Књижев. С. Б. Цвијановића, Београд 1912. Цена 1.50 д — За непуне четири године, ово је дело доживело друго издање. За ову врсту дела, која имају по природи својој веома ограничени круг читалаца, ово је редак успех. Међутим он се објашњава познатим и већ утврђеним особинама писчевим. Поред г. Ст. Новаковића, г. Слободан Јовановић је данас једини писац који политику обрађује научном методом а не по импресијама или дилетантски. За релативно кратко

време, г. Слободан је обогатила нашу литературу делима која могу бити од велике користи људима који се баве политиком.

Одломци из уставне и народне борбе у Србији, — од Ст. М. Протића. Штампарија „Доситија Обрадовића.“ Београд 1912 год. Цена 1 дин. — У ову су свеску скупљени разни полемички чланци штампани овда онда по новинама без потписа, а у којима лични напади заузимају прво место. Због тога је више по чудновата претензија са којом су ови новинарски напади названи „народном борбом!“ Појава једне овакве „књиге“ може бити само за жалост, јер личне расправе, одвратне чак и у дневним листовима, преносити још и у књиге, значи силом зло продуживати и старе равне позлеђивати, а такав се рад не може ничим правдати.

Из правне књижевности. — У последње време на нашој правној књижевности се ради много више, но што се раније радило. Покрај часописа *Архива*, крајем прошле године појавиле су се у издању г. Геце Кона и ове књиге: *Правне расправе и чланци* од Боке Б. Несторовића. *Говори и расправе* од Косте Стојановића, свеска II. *Грађанско-судски Поступак* од Ж. М. Перића и д-р Драг. Аранђеловића. Ове године је г. Аранђеловић штампала друго издање својих расправа: *О одговорности државе и чиновника према третици лицима за штету, коју чиновник учини у вршењу званичне дужности и неколико речи о миразу, спреми и удомљењу по нашем грађ. законичу.*

Новопазарски санџак и његов етнички проблем, Са предговором д-р Јована Цвијича и једном етнографском картом. Написао *Иван Косанић*. Београд 1912. — У доба када је питање о Санџаку на дневном реду, ова нам књига добро долази да нас ближе упозна са том облашћу. Књига је изашла у издању нашег познатог издавача Геце Кона. Цена 1.20.

УМЕТНОСТ

Нова српска оперета. Управи Народног Позоришта, између осталих драмских радова поднетих на конкурс за краљеву награду, поднета је и једна нова оперета *Игуманов грех*, за коју је либрето написао Рад. Космајан, а музику г. Јован Урбан, композитор опере *Мајка*, која је прошле године приказивана била у приватној опери г. Жарка Савића.

Уметничка изложба. Друштво југословенских уметника *Лада* приређује почетком месеца маја у Београду, четврту уметничку југословенску изложбу. Изложба ће се одржати у локалним Друге Београдске Гимназије.

ПОЗОРИШТЕ

Годишњак. Управа Народ. Позоришта издала је Годишњак за две године — 1909 и 10 и 1910—11, уједно.

Према подацима које Годишњак доноси, у сезони 1909—10 приказано је четрнаест нових комада од којих су пет српских а у сезони 1910—11, приказано је десет нових комада од којих су три српска. У првој сезони приказивано је свега 128 комада од ових 41 српски у 237 представа, у другој сезони приказано је 113 комада, од ових 32 српска, у 242 представа.

Од српских писаца у обе сезоне приказивани су: Бранислав Нушић (33), Вера Станковић (20), Илија Станојевић (19), Старија (13), Јанко Веселиновић (12), К. Трифковић (4) и И. Војковић (3).

Од знатнијих гостовања, међ онима које је прибележио Годишњак, били су у сезони 1909—10 гостовања г-ђице Мадлене Доле и г-ђице Бланше Тутен. У току ове сезоне Повориште је прославило и своју четрдесетогодишњицу, којом је приликом приказивана пригодна слика „Пре четрдесет година“ од В. Рајића.

Од знатних гостовања у сезони 1910—11, бележимо трупу г-ђице Рене Парри и Хрватску Оперу, која је оставила за собом светао и дубок траг код наше публике.

Годишњак доноси и многе друге податке а украшен је и сликама.

ДРУШТВА И УСТАНОВЕ

Бугарска Академија. Бугарско Књижевно Друштво узвишено је узазом на степен Академије али још није донет закон о њој. Ипак је она отпочела као такав да функционише и ових дана издата је прва књига Слесаина; то издање одговара нашем Гласу Академије Наука.

Друштво српских књижевника. Седници Друштва Српских Књижевника, од 12. ов. мес. присуствовао је г. Павле Маринковић народни посланик, који је изјавио да је рад подовити предлог закона о књижевној својини који је 1901 године већ подносио Народној Скупштини, но пре тога рад је да саслуша и мишљење књижевних кругова о истоме. Како је и сам г. Министар Просвете, када му је једно изаслаштво овога друштва изјавило потребу за доношењем овог закона, предусретљиво пристао на то и овластало друштво да приступи изради пројекта, то је најава г. Маринковићева прихваћена врло радо и његов пројекат увет у претрес који ће се у неколико седница наставити.

На истој седници донета је одлука да се на Срећење, 2. фебруара ове године приреди и свечана седница друштвена, на коју ће се позвати и сви чланови удружења са стране а 3. фебруара да се одржи у Народ. Позоришту прво књижевно вече.